

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM • AKósKárolyEgyesülésfolyóirata

ORSZÁG ÉPÍTŐ

2011/2

KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA A KATASZTRÓFÁK UTÁNI ÚJJÁÉPÍTÉS RŐL

Zsigmond László

A Kós Károly Alapítvány a Vándoriskolával együttműködve pályázatot adott be az NKA-hoz. A katasztrófák utáni újjáépítés témáját kiállítás és konferencia formájában szeretnénk bemutatni az érdeklődő közönségnek és a szakmának is. A pályázatot pozitívan bírálták el, és megkaptuk a támogatást. A Vándoriskola végzett és aktív építészeti munkacsapatokat felállítva három magyarországi helyszínt jártak végig, anyagot gyűjtve a kiállításához. Két külföldi esetről is részletes tájékoztatást kaptak, ez is feldolgozásra került. Alapos előkészítés és rosta után elkészült 60 darab kiállítási tábla a hozzá tartozó installációval, ami lehetővé teszi a szabadtéren történő bemutatást is.

A kiállítás bemutatja a beregi újjáépítést, a borsodi (elsősorban felsőzsolcai) épületeket és a vörösiszap által sújtott Kolontár és Devecser új lakóépületeit.

Olaszországból a Stava-völgyi pusztítás utáni újjáépítést és New Orleans újjáépítését a Katrina hurrikán pusztítása után.

A kiállítás július végén indul útjára. A Szent István Bazilika altemplomából Nyíregyháza, Debrecen, Pusztaszer, Győr, Sopron, Pécs, Miskolc után október elején Devecserben, majd pedig a tervezett konferencián kerül a látogatók elé. A további őszi és téli időszakban más települések kiállítóhelyein tervezzük a táblák bemutatását.

Előkészítés alatt van a konferencia is, a megbeszélésektől, egyeztetésektől további támogatást várunk. Reményeink szerint nemzetközi kitekintésű, kétnapos rendezvényt szervezhetünk október 7. és 9. között, aminek talán a BME aulája és díszterme adhat helyet. Tervezzük, hogy 9-én buszos kiránduláson tudjuk Kolontárt és Devecsert bemutatni az érdeklődőknek.

A konferencia fő célja a katasztrófa-helyzetben történő összefogás, társadalmi segítségnyújtás és a helyreállítás, újjáépítés tapasztalatait a résztvevők segítségével bemutatni és megvitatni. Előadókat kérünk fel a katasztrófavédelem, a karitatív szervezetek, a kormányzat képviselőiből, a külföldi esetek bemutatására, az újjáépítések tervező építészeti, kivitelezői köréből. Szeretnénk bemutatni a Kós Károly Egyesülés részvételét és szerepét a három magyarországi újjáépítésben, kiemelve a társadalmi együttműködés különböző formáit, valamint az építészetben túllmutató tapasztalatokat és tartalmakat. Ajánlásokat is szeretnénk megfogalmazni a katasztrófavédelem és újjáépítés törvényi-jogi kereteinek összefüggésében, valamint az ingatlanok biztosítási rendszerét érintően.

2011. július 24.

ORSZÁG ÉPÍTŐ

2011/2

Redesigning	2
Csóka Balázs: Vörösiszap-ár után	6
Kuli László: Dobozok a hegyen	12
Turi Attila: Az ajkai vörösiszap	14
Makovecz Imre római és vatikáni útjáról	24
Dévényi Sándor: Történelmi városi közterek megújítása	26
Tomasz Szybisty: Kováts Edgár – egy építész nemzetek és stílusok határán... ..	36
Tóth Márton 2011. júliusi ytterjärnai fényképei	42
Sáros László: Vác, szálloda, pályázati terv, 2010	48

A címlapon: újonnan épült devecseri utca (Dénes György felvétele)
a borító 2. oldalán: Stava-völgyi felvételek (Fondazione Stava, 1985)
a borító 3. oldalán: Somogyi-Tóth Péter (Greenpeace) felvétele
a hátoldalon: devecseri utcakép (Dénes György felvétele)

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 22. évfolyam • ára 750 Ft

REDESIGNING

Megbirkóztunk a vörös iszappal, jöhet az építészeti iszapbirkózás

Az autóinkban minden úttévesztésnél felhangzó újratervezés – *redesigning* – fogalom New Orleans Katrina hurrikán utáni újjáépítése kapcsán bevonulhatott a várostervezők szótárába. Csak hogy amíg a GPS bizonyosan járható utat kínál a már nem alkalmas helyett, a városok katasztrófák utáni újratervezői számára nem létezik ideális újjáépítési megoldás.

2005 szeptemberében a National Public Radio közel nyolcszáz helyi stúdiójának egyikében Melissa Block New Orleans-i szakértőkkel beszélgetett. A műsor címe *Rebuilding and Redesigning New Orleans* volt. Elhangzottak szociológiai, tájépítészeti és beépítési sűrűségekre vonatkozó észrevételek. Reed Kroloff építész egy kifejezetten építészeti vonatkozásra hívta fel a figyelmet: Az építésszek és tervezők új urbanisztikai mozgalmak keretében azt hiszik, hogy az USA XIX. századi tradíciója a huszonegyedik századi várostervezési kérdések leg-

Könnyűszerkezetes otthonok a Katrina hurrikán pusztítása után

többjére, választ ad. Félelmetes, valami cukorbevonatos építészeti próbálnak létrehozni, a nagymama szülővárosát; minden érv nélkül, kivéve azt az érvet, hogy az amerikaiak imádják a historizmust. Ha engedjük, hogy ilyen New Orleans keletkezzen, egy buta, *disneyrozott* rajzfilmváltozat valósul meg. És ez a veszély, szerinte, nagyon is jelen van.

A *Journal of Urban Design* 2009/3 száma Lerombolt városok rekonstrukciója: Európa a második világháború után és New Orleans a Katrina után (*Reconstructing Devastated Cities: Europe after World War II and New Orleans after Katrina*) című Jeffry M. Diefendorf-tól jegyzett tanulmánya kiemelten taglalja a lebombázott német városok tapasztalatait. A rekonstrukció-finanszírozásra, a tervezési ideákra és a tervezési folyamatra koncentrálnak, tévútnak tartva egy drámaian új arcolatú város létesítését. A tervezési folyamat New Orleans esetében szerinte gyors és nyitott lehetett, ami-

ben része volt az internet-használatnak. Az önkéntes munka és a jótékonyági akciók gyakran *ad hoc* megoldásokra vezettek.

Az egyik építési akció élére Brad Pitt állt. Az akció irányítóinak saját minősítése szerint modern, árvíz ellen védett, fenntartható és a helyi épületkarakterrel rokon megjelenésű otthonokat létesítettek. Világhírű építésszek sora vett részt a tervező munkában, amelynek eredményeképpen alaposan eltértek a megszokott helyi arculattól. Könnyűszerkezetes megoldások születtek a lerombolódottaknál gondosabb alapozással és merevítéssel.

A politikai szereplők komoly kétségeket hangoztatnak a visszaköltözők mérsékelt száma, a gyermekes családok távolmaradása, a kínaiak gyors betelepítése miatt, és egy megbízhatóbb város körüli gát építésének késlekedését tapasztalva. Az eltérő státusú és nemzeti-szerű lakosság térbeli helyzete megvál-

tozik, és kérdéses, hogy a nyomornegyedek növekedését meg tudják-e fékezni.

A hazai újratervezés kormányzati irányítása nyomán a korábbinál élhetőbb településrészek születtek. Az emberi traumák enyhítése után nyilván sor kerül a települések egészének jövőjét, az alkalmazott építészeti megoldások időszerűségét, a könnyűszerkezetes megoldások alkalmazhatóságát tematizáló vitákra, a vörös iszaptól szabadulás után a hazai közélettel kompatibilis építészeti iszapbirkózásra. A kérdés ugyanaz, mint New Orleansban. Nagyanyáink házait megidézve kell-e a XXI. század otthonait létrehozni, vagy a megkopott egyszerűség-modernség dogmák nyomása alatt további pofonokat illik adni a tradicionális faluképeknek?

A száz évvel ezelőtti parasztházak katasztrófák utáni újjáépítése olyan újratervezés, amely a versfordításhoz hasonlítható. Az új házak egy a korábbitól alaposan eltérő építészeti nyelvi közegben formálódnak. A múltbeli építészeti megfogalmazáshoz való hűség abban állhat, hogy az új megjelenés ugyanolyan természetességgel, szerethetően, szorosan simul a megváltozott életformához, mint az egykori lakók otthona. A szorosság súrlódásokat, feszültségeket is ébreszthetett egykor, a modernséggel megidézett életkeret úgyszintén.

Ady németre fordítója, Wilhelm Droste költőien mondja: „*minél hűtlenebb a fordítás, annál hűségesebb. Ha igazán konzervatív akarsz lenni, ahhoz nagyon nagy forradalmárnak kell lenni, a múltat bátor modernséggel kell megmenteni.*” (R. Kiss Kornélia: Az irodalom mindig nyelvi határjárás. MN 2011 jún. 18. 14p.)

Amikor a már csak töredékében tradicionális életforma hordozói csak a testüket vihetik a teljességgel új lakóházakba, új otthonaikba, az egyetelműen az egykori formákat felidéző, az építészeti modernitástól tartózkodó újjáépítés megkímélheti a családokat attól a szorongató élménytől, hogy ízlésformáló népnévelő táborban érzékelik magukat.

Az árvízi- és vörösiszap-katasztrófák átléelőinek otthon tervező és építő Kós

A Brad Pitt részvételével szervezett újjáépítés modern épületei

Károly Egyesülés építészeti tapasztalataikat nem vihetik át a mai vidéki települések láthatatlan szellemi-lelki katasztrófáinak helyszíneire. De a modernséggel gyakorolt múltmentést is hiába kínálnák. Aligha fogadnák el azok, akiknek otthonait ugyan nem sodorta el az ár, „csak” szellemi életük javát, elődeik életformájának értékeit veszítették el.

A múlt bátor megmentése történt a közelmúltban Badacsonyi oldalán. Nemzetközi kitüntetéssel érdemelt a kísérlet. Igaz, egy borfeldolgozó üzem dolgozói nem képeznek mértékadó szellemi-lelki közösséget. De a település, amelybe az épület került, valamelyes igényt támaszthat arra, hogy a múlt modernséggel mentése ne maketté maszkírozott régi présházak kontójára történjen.

Kuli László *Dobozok a hegyen* című gondolatsorában (lásd lapunk 12. oldalán) így fogalmazott a badacsonyi építészeti meglepetésről: „*A falakon és a tetőn alkalmazott anyagok teljes egyenmőségével, a hierarchia teljes száműzésével, az építészeti részletek, tagozatok, anyagtalálkozások teljes kiküszöbölésével éri el a provokatív dobozhatást az alkotó. Az irányzat elsődleges jellemzője ez, melyet szakavatott támogatói és csodálói a takarékoság és a letisztultság megjelenítésének tartanak. Valójában ezekhez a házakhoz kivétel nélkül méregdrága burkoló-*

anyagokat használnak, melyek „semleges” és „feszültségmentes” átfordulásai és csomópontjai mögött nyakatekert és költséges ipari háttérstruktúrák húzódnak meg. Takarékoságot itt kizárólag az emberi lélek terén tapasztalhatunk, ezek a házak az emberek lelkén spórolnak, nem az építési költségen.”

A házat méltató Török Tamás szerint „... kevesen látják be, hogy a paraszti építészetnek a fakszniktól, mellébeszéléstől mentes szikárság képezi az egyik legfőbb tanulságát, és hogy a Badacsonyhoz hasonló közegben ez lenne a követendő

példa. A Lapos-pincészet radikális kísérlet a minimalizmussá fokozott szikárság formába öntésére, a tradíció újraértelmezésére.” (Török Tamás: *Reduktív forradalom*, Építészfórum, 2010. dec. 21.)

A modern majd minimálart világába máig globálisan belefagyott főáramú építészet ellenében nagy építészeti forradalmaknak aligha van létesélyük. Botor dolog lenne azonban a bátor modernség kerülése. Különös tekintettel a mélyszegénységben élők milliárdjaira,

akik számára az árvízi házak építésénél tapasztalt európai nagyvonalúság és tartósságra törekvés vagy például a klimatizálás – a könnyűszerkezetes házak kötelező tartozéka – elérhetetlenek. Ilyen irányú empátiával, új módon megfogalmazott radikális modernsége van igény. Esküdhetünk a vastag és nehéz falakra és ma még elképzelhetetlen új öntözési és higiénias megoldások fontosságára is. Nehéz falak ügyében a Kós Károly Egyesülés építészei jól állnak.

Kis Péter és Molnár Bea badacsonytomaji Bazalt Borháza

ÁRVÍZ UTÁNI ÚJJÁÉPÍTÉS FELSŐZSOLCÁN 2010-11-BEN

A Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája 2011 júliusi kiállítási tablójának szövege alapján fiatal építészek, tájépítészek gondolatai a felsőzsolcai és beregi árvíz utáni újjáépítésről, újratervezésről

A 2010. május-júniusi esőzések nyomán egyszerre áradt a Tisza, a Bodrog, a Hernád, a Sajó, a Zagyva, de a Szinva is. A víz feltorlódott az ártérbe épített, átereszek nélküli magas töltésen haladó főút és autópálya mentén, Miskolcnál az ártérben feltöltésre települt multi-áruházaik körül. Ingatlanok ezekre károsodtak, többszáz lakóház elpusztult.

Közel tízezer főt vezényeltek a megyébe, rendőröket, tűzoltókat, kárfelmérőket és adománygyűjtés indult. Távolról is jöttek a homokzsákokat rakók, élelmet, ruhát adtak és ott voltak, ahol a legnagyobb szükség volt rájuk. Építeni jobban tudunk, mint az önzetlen segítséget kulturáltan fogadni és megköszönni.

A kormány által kiírt országos lakóháztervpályázatra száz pályamű érkezett; ötvenet ajánlottak minősítettek. Felső-

zsolcán az Újjáépítési Munkabizottság tizenhat tervet alkalmazott, a nyomott építési árak miatt pedig csak nyolc cég vállalta a kivitelezést. Hosszú előkészítés és gyors tervezés-kivitelezés jellemezte a borsodi újjáépítést. Ötvenegytégafalas ház létesült Felsőzsolcán, huszonhárom telken egyedi tervekkel önerőből építkeztek. Az újjáépítés kormányzati irányítói észlelhettek: a kárvallott, felkészületlen önkormányzatokra nem hagyható az újjáépítés megszervezése.

A kárenyhítés kerete lakásonként átlagosan kilencmillió forint volt. Miután a könnyűszerkezetes cégek állították, hogy épületeik egyenértékűek a falozottakkal, ilyen épületek is létesültek 17 helyen. Vajon a New Orleansban a Katrina hurrikán hatására elszállt, deformálódott házakat bemutatták a könnyű-

szerkezetes épületeket választóknak? Az előző oldalakon a jövőbeli építőknek idéztünk néhányat. A 168 óra című rádióműsorban 2010. június elsején nyilván csak ijesztgetésként hallhattuk: „a klímaváltozás egyik markáns jeleként tornádók és hurrikánszerű jelenségek fenyegetnek a következő hetekben, hónapokban Magyarországon.”

A házak újjak, a lelkek fáradtak

Közel tíz évvel a mostani borsodi árvíz előtt a Felső-Tisza vidékén negyvenhét települést öntött el az ár, amikor Tarpa és Tivadar között átszakadt a töltés. 711 lakóházat kellett újjáépíteni.

Visszatekintve érdemes megfogalmazni tapasztalatainkat. Veszélyhelyzetben fontos, hogy legyenek mérnök szakértők, akik empátiával építenek kapcsolatot a károsultakkal, az elvárt részvételi lehetőséget gondosan adják meg, hogy a beköltözők, el tudják fogadni a komfortosabb, de szokatlan, új házat.

A beregi építésnél a helyi mérnökök és vállalkozók kezében maradtak a kivitelezési feladatok.

Egyes építészek szerint a helyiek arányként emlegetik a katasztrófát, amely új házat hozott számukra. Nem egyformán értékelték a változásokat. Ki korábban is építette, karban tarotta a házat, az árvíz után is így tett, viszont aki nem, az ugyanúgy elhanyagolja újjáépített otthonát, amit jól jelez a kerítések változatlanul maradt, dűledező állapota.

A katasztrófa-házak talán egyfajta követendő példát jelentenek. Azonban az elmúlt évek gazdasági válsága nyomán sokan szinte csak aludni járnak haza, a közeli városokban próbálnak jövedelmet szerezni. Egy árvízi tragédia során az újjáépítés jelentős segítség az állam részéről, de láthatók a buktatók is: építhetünk újja többszáz házat, ha a benne élők mindennapi munka és fizetés híján nem tudják a házat fenntartani. Felmerül a kérdés: a legjobb megoldást választottuk?

Dénes Albert, Mike Diána, Szepesi Ákos

VÖRÖSISZAP-ÁR UTÁN
DEVECSERBEN, KOLONTÁRON
2011. júliusában
Csóka Balázs

2010. október 4-én az ajkai alumíniumgyár X kazettájának gátját áttörte a vörösiszap. Másfél millió m³ veszélyes anyag öntötte el Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely alacsonyabban fekvő részeit, 330 lakóház vált lakhatatlanná, a természeti környezetben felmérhetetlen károk keletkeztek.

A katasztrófa utáni hónapok a menéssel, és az újjáépítés tervezésével teltek el, így 2010 karácsonyára elkezdtek építeni az első „mintaházat”. Az utolsó családi ház engedélyezési tervét április elején kapta meg a kivitelező, azzal együtt 110 család otthonát kellett felépítenie június végéig.

Július végére az összes család új otthonba költözhet. Pár dolgot a számos kérdés mellett kijelenthetünk.

Ilyen magas minőségben még nem készült árvízi, katasztrófa utáni újjáépítés Magyarországon. Ez vonatkozik a tervekre (nincs a területen két egyforma ház, minden ház eltérő homlokzatú és alaprajzú a tulajdonos kérései szerint), a beépített anyagokra, és a kivitelezés minőségére is. Ehhez szükség volt egy jó hozzáállású fővállalkozóra, és a tervező Kós Károly Egyesülés részéről a folyamatos tervezői jelenlétre. Március eleje óta a Vándoriskola két építészete volt lent folyamatosan a területen, így minden felmerülő kérdésre azonnal válaszolni tudtunk, a kivitelezési hibákat jelezni, és időben korrigálni lehetett, az esetleges hiá-

nyosságokat pótolhattuk. Az építkezés fő szakaszában heti két egyeztetési alkalom volt a károsultakkal, akik a konnektorok elhelyezésétől kezdve, az ugrós kutya miatt magasított kerítésig, bármit kérhettek, és a nem túlhaladott kérések megvalósításába a kivitelező bele is egyezett.

Az átadás és a kedélyek megnyugodása után fog kiderülni, hogy tudják belakni új otthonaikat a károsultak, milyen közösség fog itt létrejönni, mennyire fogják értéknek tekinteni épületeiket, és mennyire fogják megszeretni azokat. Nem egyszerű, vagy irigylésreméltó a helyzetük, mert bár kitűnő, új épületeket kaptak, elvesztették megszokott környezetüket, otthonukat, szomszédjukat, ne adj Isten családtagjukat is. Egy élet munkáját, megszokását pedig lehetetlen pótolni. Számos idős, 80 év feletti új lakó van, és sajnos olyan is van, aki nem élte meg az új otthon elkészültét.

Rengeteg személyes történettel találkoztam az újjáépítés során. Volt akinek óriási erőt adott, hogy aznap amikor elbontották a régi házát, kijött ide, és az új ház építéséből merített erőt. Volt aki viszont éppen a régi házának a bontását várta, mert addig hetente visszajárt és a kertben esetleg kinövő virágokat kiásta, és vitte ki a telekre. Neki a régi ház elbontására volt szüksége, hogy lezárhassa életének a katasztrófaig tartó korszakát.

Az újjépítés drámáját számomra az alábbi két történet mutatja meg:

Ajkai ismerősöm mesélte: a tragédia napján jöttek ők is menteni. Ahogy a traktorral bementek egy udvarba, látták, hogy az idős bácsi térdig áll a vörösiszapban, és lapátolja a maró, lúgos anyagot. Mikor mondták neki, hogy álljon bele a traktor kanalába, kiviszik, csak annyit mondott, hogy ő nem megy sehová, kilapátolja ezt a szart a kertjéből. Aztán csak berimánkodták a traktorba, és ahogy indultak volna kifele, akkor mondta a bácsi, hogy a Mama még bent van a házban...

Később a tervek adaptálása során egy idős néni a legkisebb telket kereste, és kiválasztott egy 700 m² körülit. Készült rá a tervadaptáció, amikor jött egy rendelet, hogy bizonyos méretnél kisebb telek nem lehet a területen, így az övét összevonták a szomszédos telekkel, és lett neki egy 1300 m²-es telke. Amikor zajlott az építkezés, és kijött megnézni az épülő házát, látta a telkek között összetolt 3-4 m magas humuszhegyeket. Mondta az építésznek, hogy azt hagyják nyugodtan ott, az neki nagyon jó lesz a kertbe, majd elgereblyézteti...

A lánctalpas gépek 4 napig tolták, igazították a terepet a házak elkészülte után, de ezeknek az idős embereknek a tenniakarása számomra átíveli az elmúlt 10 hónapot, és megmutatja hogy honnan hová jutottunk.

Devecser,
Eperjes utca 29.
Terv: Pintér Dániel

Devecser,
Arany János utca 45.
Terv: Mike Diána

Deveccser • terv: Turi Attila

Deveccser • terv: Turi Attila

Deveccser • tervek: Dévényi S., Turi A., Jánosi J., Turi A., Jánosi J., Makovecz I.

Deveccser • terv: Dévényi Sándor

A XX. század elején készült fényképek

Devecser • balra: Turi Attila, jobbra: János János terve (Csóka Balázs felvételei)

DOBOZOK A HEGYEN

Kuli László

Borzolta a kedélyeket, hogy az ArchDaily magazin nemzetközi építészeti díját, az ipari építészeti kategóriában Kis Péter és Molnár Bea – a Balaton-févidéki Nemzeti Park területén épült – badacsonytomaji Bazalt Borháza nyerte el. Az esemény kapcsán elhangzott vélemények tükrözik a szakma és a társadalom megosztottságát a vezető építész-trendek megítéléséről.

Az eset csupán a Jéghegy csúcsa, benne különösen erős koncentrációban jelenik meg a sokak által csak „dobozépítészektől” emlegetett stílus minden tulajdonsága. A kezdeti lépésektől ismerve Kis Péter építészeti akcióit, nem lehet csodálkozni, hogy ilyen heves vita pattant ki munkája kapcsán. Kis szereti a feszültséget és az ezzel járó rivaldafényt, nem veszi zokon, ha borászatok kapcsán (is) a szigorúan vett szakmai kereteken túllépve messzire vezető pengeváltások zajlanak le.

Az épület, amely rendelkezik a „doboz-irányzat” minden attribútumával leginkább felnagyított papír épületmodellre emlékeztet. Ilyet a tervezés korai fázisában készítenek a tervezők, leginkább a jó arányok, a helyes terepre illesztés igazolása érdekében, ami az épület esetében akár sikerülne is mondható. Egy megfelelően kiválasztott szögöl kinttintott, festői épületfotó is gyönyörű akvarell-vázlatnak tűnhet, nagyon kellemes összehatást mutatva, de más szögöl, vagy a tágabb környezetet nézve az épület látványa dermesztő. A falakon és a tetőn alkalmazott anyagok teljes egységével, a hierarchia teljes száműzésével, az építészeti részletek, tagozatok, anyagtalálkozások teljes kiküszöbölésével éri el a provokatív dobozhatást az alkotó. Az irányzat elsődleges jellemzője ez, melyet szakavatott támogatói és csodálói a takarékoság és a letisztultság megjelenítésének tartanak. Valójában ezekhez a házakhoz kivétel nélkül méregdrága burkolóanyagokat használnak, melyek „semleges” és „feszültségmentes” átfordulásai és csomópontjai mögött nyakatekert és költséges ipari háttérstruktúrák húzódnak meg. Takarékoságot itt kizárólag az emberi lélek terén tapasztalhatunk, ezek a házak az emberek lelki spórolnak, nem az építési költségen. Letisztultsága is inkább gondolatlanúság és blöff a szememben, ami nem tevesz-tendő össze az Üresség pozitív spirituális fogalmával.

Nem segítenek ezen az olyan erőltetett, érzékenységek sem, melyek a környezetből emelnek be textúráképző-motívumokat, (jelen esetben a burkoló betonpanelekre és üvegekre gravírozott szőlőindákat) vagy más, az irányzathoz sorolható épületen a tágabb környezet vonalait (pl.: hegygerinc kontúrját) igyekeznek átvenni. Ilyen további kötelezően „érzékeny” mozzanata a dobozépíté-

szetnek a telekkontúr bármiféle szabálytalanságára való azonnali reagálás. A kis szögelfordulásokat, szabálytalanságokat, torzulásokat a háznak azonnal követnie kell. Az építész „lélekrezdülése” tehát ráhangolódik a természet és a jogi környezet hideg, mértani, az emberi lélektől távoli adottságaira, objektumaira, a torzulásokra és a hibákra, de nem tekinti e rendszer részének a használat és a szemléltető. A környékbeli présházák, régi pincék, épületek által mondott mesék itt nem szólhatnak meg, legfeljebb a kontúr, a tetőhajlásszög, vagy a tetőgerinc irányának és arányának meghatározásában segíthetnek (esetenként abban sem). Nehéz is elképzelni egy ilyen borászat elé kitett érett anyagú, vastag, szabálytalan vonalvezetésű tölgyszalt, mely számomra az esti borozgatások elengedhetetlen kelléke. Itt idegen elemként, hulladékként, ottelejtett tárgyként hatna.

Az ilyen irányultságú építészeti lételeme a környezettel való szembenállás. Sarkosan és kissé cinikusan fogalmazva: minél sértetlenebb, harmonikusabb, olvashatóbb a természeti és történelmi környezet, melybe betolakodik, annál nagyobb az esély valamiféle díj elnyerésére, vagyis az épületet a szemtelen kontraszt emeli műalkotássá. A városi értelmiségi szemlélő ezen épületek láttán feltörő gyermekded öröme sajnos engem a kiskertjébe színesre festett autógumit állító telektulajdonos hevültségére emlékeztet, mely az illeszkedni nem tudó és nem is akaró idegen tárgy látványa által keltett izgalomból eredeztethető. Ezen „élvezetek” csúcsa talán egy patagóniai őserdei vízesésbe, vagy Ceské Krumlov óvárosába behajított, piros, ablaktalan, csonka hasáb lehetne.

Ekler Dezső *Nagyítás az építészetben, vázlatok az építészet jelentéséhez* című munkájában a szerző az építészeti nagyítás témakörében példákat mutat be, ahol a nagyítás mint eszköz alkalmazás módjai és inspirációi olyan munkamódszerekre utalnak, amelyek mintha tárgyasítani, megjeleníteni igyekeznének az *Egy csodáját*, utalnának az „*ahogy lent, úgy fent, miként kint, úgy bent*” világfelfogásra, Santiago Calatravától Robert Venturi-ig, Csete Györgytől Vadász Györgyig. Ezen nagyító építész sorában – Makovecz Imre az – állítja a szerző –, aki „a reneszánszszal induló dehumanizáló tendenciát megtöri és újra emberiesíti. Szerinte az emberi aura képzetes vagy valós nagyítása, ezzel a tágabb fizikai és/vagy spirituális világhoz való kapcsolás a mítoszok és vallások legősibb rétegeihez tartozik, s ezáltal az építészetnek is eredendő alapképlete.

Honnan ered az a gondolkodás és milyen világ előhírnöke lehet, amely a tervezés folyamatának egy közbülső

fázisát, jelen esetben a papíromodellt, a dobozt, a csomagolóanyagot emeli be felnagyítva a valóságba? Az absztrakt mértani gondolkodás rideg, üres, közbülső fáziszilánkját, olyan technikai tökéletességgel (és tegyük hozzá: cinizussal), hogy rendelkezzen a kész épülettel szemben elvárt minden műszaki követelménnyel. Vagyis a dobozházak kitalálása komoly szellemi munka, de ez az energiabefektetés nem a ház természeti és történelmi környezetbe illesztésén, az egészséges építészeti párbeszéd folytatásán munkálkodik, hanem annak műszaki kiigyalásában, hogy hogyan lehet egy papírdobozt épületté összerakni?

Az építész szerepe itt arra korlátozódik, hogy a funkciósmát becsomagoló épületkubusok terepre illesztésének virtuális papírhajtogatása mellett a szerkezetet eltakaró héj színdinamikai-, és textúra-kísérletezésében élje ki magát. Nem nehéz észrevenni a párhuzamot a számítógép (építészeti tervezőprogramok) működési logikája és a jelenség között. A számítógépben könnyen összeállítható egy ilyen, anyagvastagság (gondolatmélység) nélküli doboz, melyet néhány utasítással lehet alakítani, megtörni, terepbe illeszteni, fotóba bevágni, széthasítani, többszörözni, felületébe benyenesni, részeket kimetszeni belőle, felületének textúráját cserélni. A képernyőn megmutatott fázisok, fényképfelvételekbe „benyomott” mértani alakzatok és ezek egyre gyakrabban épületként is megépült tárgyasulása keltette intellektuális „öröm” komoly aggodalmat kelt bennem.

Julius Evola a *Meglovagolni a tigris* című könyvében, a modern tudomány kapcsán így ír erről a nyugtalanító jelenségről: „(. . .) egyenként eltűnnek a tér, az idő, a mozgás, az okság szokásos fogalmai. Mindaz, amit a megfigyelőnek a megfigyelt dologgal való közvetlen és eleven kapcsolata sugallhat, irrédissá, jelentéktelenné és elhanyagolhatóvá válik. Tehát olyan, mint egy katarzis, amely az érzéketlenség minden maradványát felemészti, de nem azért, hogy a világlefetti világba, az intelligibilis világba vagy az 'ideák világába' vezessen, (. . .) hanem a tiszta matematikai gondolat, a szám, a minőség birodalmába, a jelentőségteljes forma és az eleven erő iránt közömbös birodalomba: egy kísérteties és kabbalisztikus világba, az absztrakt intellektus szélsőséges kétségbeesésébe, ahol nincs többé szó sem a dolgokról, sem a jelenségekről, hanem csak szinte ezek szürke és közömbös közös nevezőjére hozott árnyékáról.” Elég megnézniünk bármelyik országos tervpályázatra beérkező és díjazott terv-termost és Evola báró intelmei mindjárt nem tűnnek utópisztikusnak.

AZ AJKAI VÖRÖSISZAP

Magyarország legsúlyosabb ipari katasztrófája és a helyreállítás története

Turi Attila

2010. október 4.-én 12:30 perckor váratlanul megrepedt és átszakadt az Ajkai Timföldgyár gátjának északnyugati sarka, s ez Magyarország eddigi legnagyobb ipari és ökológiai következményekkel járó katasztrófájához vezetett. A kiömlő több mint 1,7 millió m³ vörösiszap 8 perc elteltével érte el Kolontár szélső házait, majd 4 perc múlva túlhaladt a településen. Az iszaphullám 44 perc alatt ért Devecserbe, melyet 2 perc alatt árasztott el, elérte Somlóvásárhelyet, majd a Torna patak medrében tovább haladva 1000 hektár földterületet öntött el a magas pH értékű, lúgos, szennyező anyag, amely ezzel bejutott a Marcal és a Rába folyóba és a Mosoni Dunába is.

Kolontáron és Devecserben a katasztrófa következményében tíz ember veszítette életét. Közel háromszázan sebesültek meg.

Az iszap kiömlésének pillanatában csak kevesen tartózkodtak otthon, s ők – felismerve a közeledő veszélyt – háztetőkre, házuk első emeletére és fákra menekülve várták a hömpölygő áradat elvonulását. Őket pár óra elteltével mentették ki – a semmibe. Se otthon, se tárgyi emlékek nem maradtak hátra, csak az, amit szívükben és fejükben megőriztek. Előttük a bizonytalan és üres jövő.

A hatóságok a mentéssel és az eltűntek felkutatásával voltak elfoglalva, s a katasztrófa első pár napjában semmilyen tájékoztatást nem tudtak adni a lakosok további sorsáról. Az emberek egy része nem hitt abban, hogy továbbra is itt tud majd élni, ezért a költözés mellett döntött. Három nap elteltével a miniszterelnök a helyszínre érkezett és bejelentette, hogy a kormány mindenkinek pótolni fogja a veszteségeit. Kármentő alapot hoztak létre, amelybe sok hazai és nemzetközi adomány érkezett az áldozatok megsegítésére. A Katasztrófavédelmi Hivatalt jelölték ki a terület rendbeho-

Légifelvétel a vörösiszapömlés idején a Marcal egy szakaszáról (Somogyi-Tóth Péter felvétele) • a 13. oldalon fotó: Katona László

zatalára, a kárenyhítés teljes lebonyolítására. Devecseren létrehozták az Operatív Törzset, és három főbb részre osztották a feladatokat.

A műveletirányítás foglalkozott a településeken és környékükön kialakult problémákkal; ide tartozott a személyek mentése, keresése, tájékoztatás; tisztítási és bontási munkák, és az ezzel járó problémák kezelése.

A logisztikai munkacsoport a beérkező adományokat gyűjtötte és továbbította a központi civil szervezeteknek.

Az újjáépítési munkacsoport a kárenyhítésben részesülő lakosok ingatlanjainak felbecsülésével, szerződések megkötésével, az építkezéshez szükséges dokumentumok felterjesztésével és beszerzésével, közbeszerzés kiírásával, és a pénzügyek lebonyolításával foglalkozott.

Erre a tragikus eseményre a katasztrófavédelemnek saját beszámolója szerint nem volt előre megírt forgatókönyve, a mentésben résztvevő tűzoltók, mentősök, rendőrök, katonák, civilek helytállása mégis példaértékű volt. Az eseményt világszerte figyelemmel kísérték, hogy a tapasztalatok alapján felkészülhessenek ilyen méretű és természetű katasztrófák kezelésére.

A vörösiszappal szennyezett házakat két kategóriába sorolták:

- károsodott ingatlanok (364 db)
- bontásra ítélt ingatlanok (286 db).

Az érintett házakat kárfelmérők vizsgálták meg. Amennyiben a tulajdonos nem értett egyet a kár becsült mértékével, további két alkalommal becsülte újra ingatlanját és ingóságait más szakértőkkel.

A bontott épületek kártérítését több módon lehetett lehívni:

- az ingatlan felmérése után kiszabott készpénzes kárenyhítés (68 eset); amennyiben a károsult lakhatása megoldott;
- az ország bármely településén vásárolhat lakást (125 eset)
- nem vesz részt az állami kárenyhítésben (3 eset)
- új lakóépület építése az ország bár-

mely településén, ezen belül a lakónak lehetősége volt arra, hogy ha a régi, nagy alapterületű háza helyett kisebbet akart, a különbözetet készpénzben vehesse fel, vagy két kisebb ház építését is kérje, amennyiben az a megállapított négyzetméterszámba belefért.

A Kós Károly Egyesülés szerepe a katasztrófa utáni helyreállításban

A Kormány a gátszakadást követően felkérte a Kós Károly Egyesülést, hogy a beregi és felsőzsolcai árvíz idején szerzett tapasztalataival járuljon hozzá a helyreállításhoz. Bármilyen katasztrófa bekövetkezése után szükség van a gyors és helyes döntésekre, reakciókra. Az Egyesülés pár hét leforgása alatt közel negyven építésztervezőt állított ki, s ők egyetértésben, rövid idő alatt dolgozták ki 30 háztípus engedélyezési terveit. Ezeket a munkaterületre adaptálták, majd a kivitelezővel karöltve művezetéssel segítettek az építkezést, amelyet az Egyesület Vándorkolájának hallgatói tevékenyen végigkísértek. A szervezet a kezdetektől az építkezések végéig közel száz építész foglalkoztatott.

Október 8-án az Egyesülés néhány tagja bejárta és felmérte a helyszínt, az építkezésre alkalmas területeket, és egy hét múlva kész vázlatot tettek le a Katasztrófavédelmi Hivatal asztalára, amelyben 19 db 60 és 150m² közötti házat vázoltak fel, ügyelve arra, hogy kialakításuk illeszkedjen a Balaton-felvidék és a Káli medence népi építészetéhez.

Ekkor még nem született döntés arról, hogy központilag vagy más módon bonyolítsák le az újjáépítést, viszont a gyors reakció és a tervek önmagukért beszéltek, s egy hét leforgása alatt el is fogadták azokat. Ezt követően október 30-án a devecseri Művelődési Házban komoly lakossági érdeklődés mellett prezentálták a tervcsomagot. A végső mérleg: 111 db ház épült, ebből

Devecser, művezetés • szemben: homlokzatrészlet, Jánosi János terve

- Kolontáron 21 db
- Devecseren 87 db,
- Somlónásárhelyen 1 db
- más településen 2 db

A telkek felosztása és kimérése után elkezdődhetett az építkezés, amire a megbízást közbeszerzésen generálkivitelezőként a VeszprémBer ZRt. nyerte el.

A házak szerkezeti felépítése:

- vasbeton szerkezetű alap, koszorú és padló
- téglafalazóblokk
- teherhordó falszerkezet
- fa szerkezetű nyeregterítő cserépfedéssel
- fafödém
- gipszkarton válaszfalrendszer.

Az építőanyagválasztékán és szerkezeti kötöttségein kívül a lakók saját képükre formálhatták a belső tereket, gépészeti kiállásokat. A nyílászárók fajtáját, a burkolatokat és azok rakási módját maguk választhatták ki egy előre elkészített terméklistán. A lakók a devecseri Polgármesteri Hivatalban hetente két alkalommal fordulhattak a tervezőkhöz a házukkal kapcsolatos kéréseikkel, s az így elkészült igénylőlapok ezután kerültek elbírálásra. Négy alkalommal bejárást is szerveztek a lakók számára; a visszajelzések nagyrészt pozitívak voltak.

Az új házak átadása 2011. júniusában kezdődött. Volt olyan lakó, aki muskátlival és lábtörlővel érkezett; a legtöb-

ben fordulópontként élték meg első pillanataikat az új házban.

Bizonyára akadnak olyanok, akik csak a település megszokott, megnyugtató képét hiányolják egy-egy hosszabb útról való megérkezéskor, és vannak, akik az egész életüket kényszerültek újratemteni; és feldolgozni az akkor történeteket.

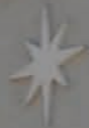
Mindenkiben kötődés alakul ki saját tárgyi világához, főleg, ha a keze munkája is benne van. A károsultak egy részét a tragédia megfosztotta hozzátartozóitól, ingatlanjától és ingóságaitól. Idővel halványulnak az emlékek, s az itt lakók új élményekkel gyarapodnak majd, élettel töltve meg, otthonná varázsolva házaikat, településeiket.

IHS

MAKOVECZ IMRE RÓMAI ÉS VATIKÁNI ÚTJÁRÓL

A pápai fogadás a Sixtus-kápolnában (Reuters)

XVI. Benedek elődje, II. János Pál pápa kinyilvánította, hogy az egyház igényli a művészetet. És feltette a kérdést: *kell-e a művészetnek az egyház?*

2011 július negyedikén hatvan világhírű alkotó köszöntötte a hatvan éve pappá szentelt XVI. Benedek pápát Európa keleti feléből jelen volt az észt Arvo Pärt zenéjével, Makovecz Imre megvalósult templomai képével, krisztinavárosi tervezett temploma rajzával. A meghívott művészek köszöntése ugyan az éppen hivatalában lévő pápának szólt, de ha nem is egyetemes érvénnyel, jelezte a szakrális értékek jelentőségének elismerését. XVI. Benedek megnyitójában így fogalmazott: *„Művészetekkel ti magatok legyetek az emberiség számára a remény hírnökei és tanúi.”* Szólt arról, hogy a művészeknek a csábító, képmutató szépség és létrehozója, az illetlenség, vétek és provokáció ellen védelmezőknek kell lenniük.

Makovecz Imre így idézte fel benyomásait: *„A pápai esemény? Elküldtem három tablót a krisztinavárosi templomtervről. A reptéren kettőt összetörtek.*

Így egy tablót tudtam kiállítani. Erre egy helyi művészettörténész azt feliratozta: Makovecz Imre a barokkot és a cseh kubizmust hozta össze...

Paolo Portoghesi anyaga remek volt. Renzo Piano hozta, amit tőle lehet kapni. Mario Botta jó minőséggel, abszolút profi módon jelent meg. A többiek is. Összbenyomás? Zenei, irodalmi vonatkozásokkal – köztük Arvo Pärt remek zenéjével – megtörtént a kiállítás.

Róma nagyszerű város. Akárhová nézel, nemcsak a Farnese palota, de minden gyönyörű, nem nyúltak bele a több évszázados világba a mai önmegvalósítók. Ilyen az alaphangulat. Szűk utcák a városközpontban, öt méter széles utcákon vendégházak, gyalogosok, autók, abszolút természetességgel. Ott időztünk, a város marasztalt.

Rómába utazása előtt, június 6-án Makovecz Imrét mint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai campus együttesének építészeti megfogalmazóját, a Stephaneum épületének tervezőjét Piliscsaba Önkormányzata díszpolgári címmel tüntette ki.

Előterjesztés

Piliscsaba Díszpolgári címre (2011)

Előterjesztő: Piliscsaba-Klotildliget Községépítő és Természetvédő Egyesület • Felterjesztett: Makovecz Imre, Kossuth-díjas építőművész
Indoklás: Piliscsabának az idén 76 éves Makovecz Imre jelentős ismertséget hozott. Az építész és ma már Ybl-díjas tanítványai egységes beépítési koncepció szerint tervezték meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem klotildligeti campusát.

Makovecz Imre az egyetem területén Szent István királyunkról elnevezett központi épületet a *Stephaneumot* tervezte. Saját bevallása szerint élete egyik legjelentősebb munkájának tartja. Az építés csak sok nehézség árán tudott befejeződni. A piliscsabaiak szeme láttára valósult meg 1997. és 2002. évek között, és került felavatásra a Magyar Katolikus Püspöki Kar jelenlétében Orbán Viktor akkori miniszterelnök által.

Rangos és igen jelentős hazai és nemzetközi elismerések mellett, Makovecz Imre pont a Magyar Egyháztól nem kapta meg azt a tiszteletet, amit megérdemelt volna. A „dőlő” kupolák egyházi vezetők általi félreértelmezése és pogány köntösbe helyezése elszomorítja a művészt, aki saját szavai szerint is felnyíló, az ég felé törekvő kupolákat tervezett. Az épület optimizmust és nem pesszimizmust sugároz.

Makovecz Imre megtervezte a campus templomát is, amely eddig sajnos még nem valósult meg.

Bár munkáit külföldi szakmai körökben a kezdetektől elismerték, a sevillai világiállításra tervezett magyar pavilonja hozta meg számára a nemzetközi hírnevet. Ehhez járult hozzá később a paksi katolikus templom, majd a *Stephaneum*.

Magyarországon és világszerte kapott elismerések: 1969 Ybl Miklós-díj; 1987 Ifjúsági díj; 1987 Amerikai Építésszövetségének tiszteletbeli tagja; 1989 SZOT-díj; 1990 Kossuth-díj; 1992 A Skót Építésszövetség tiszteletbeli tagja; 1993 Dundee-i Egyetem díszdoktora; 1996 Magyar Örökség-díj; 1997 Francia Építészeti Akadémia Nagy Aranyérme; 1998 A Brit Építésszövetség tiszteletbeli tagja; 1999 Steindl Imre-díj; 2001 Corvin lánc kitüntetés; 2003 Prima Primissima Díj.

Számos település Csenger, Petőhelye, Dunaszerdahely, Sáropatak, Budapest XII. kerülete (Hegyvidék), Budapest XI. kerülete (Újbuda), sőt Zala megye adományozott számára díszpolgárságot.

Az Egyesület úgy gondolja, hogy Makovecz Imrét – kinek munkásságát már minden fórumon elismerték – méltán terjesztheti fel a *Piliscsaba Díszpolgára* címre.

Piliscsabának megtiszteltetés, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem területén működik az egyház és az állam valamennyi polgára javára.

Véleményünk, hogy a készülöbben lévő Építészeti Értékeinkről szóló rendeletben szerepet kapnak az egyetem épületei is.

Kérjük Piliscsaba Nagyközség Önkormányzatát arra, hogy a díszpolgári címet ismét hagyományosan a Klotild-Napon adja át a díjazottnak személyesen a Polgármester.

Jelen előterjesztést az Egyesület 2011. február 24-i ülésén határozattal fogadta el.

Az Egyesület nevében:

Csíky Gábor
Podmaniczky-díjas elnök

Piliscsaba-Klotildliget,
2011. február 14.

A XVI. Benedek pápa által megnyitott tárlat szeptember 4-ig (hétfőtől péntekig, 10 és 19 óra között) ingyenesen látogatható. A hatvan művet – festményt, szobrot, építészeti alkotást, fényképet, irodalmi és zenei művet, filmet felvonultató kiállítás a VI. Pál teremben kapott helyet. A meghívott építésszakemberek: Mario Botta, David Chipperfield, Santiago Calatrava, Zaha Hadid, Makovecz Imre, Oscar Niemeyer, Renzo Piano, Paolo Portoghesi. (A résztvevők köréről jelenleg csak töredékes információink vannak.)

(A villám-beszélgetést feljegyezte:
Kőszeghy Attila)

TÖRTÉNETI VÁROSI KÖZTEREK MEGÚJÍTÁSA

A pécsi Jókai tér és a budapesti Szent Gellért tér példáján

Dévényi Sándor

Történeti áttekintés

A történeti városok közterei eredendően piacok, vásárok tartásának adtak helyet, de társadalmi eseményeknek is, úgymint nagygyűlések, körmenetek, igazságszolgáltatás. Útkereszteződésekben, révhelyeken, vagy várak mellett, ahol sok ember megfordult, terek alakultak ki. Ide épültek a nagyobb közintézmények, a templom, a városháza, vásárcsarnok, stb. A terek berendezése puritán volt, jószerint egy közkútból, esetleg egy pellengérből állt.

Sokáig túlságosan nem törődtek a terek alapsíkjával, burkolatlanok, vagy egyszerű kőlap, macskakő, esetleg téglaburkolatúak voltak. A viszonylag motiválatlan alapsík egységbe fogta össze a tereket.

Az alapsík díszítésének korai példáit a kertekben találjuk meg: a középkori kolostorudvarok füveskertjei meredtek architektonikus rendbe. A reneszánsz kastélykertek használati értéke minimális, a növényekből alkotott motívumok esztétikai értéke csak a kastélyteraszról nézve érvényesül. Ez a mintázat lehetett előképe a díszített térburkolatok kialakulásának.

A San Antonio kolostor kerengője, Padova

A díszítés, az igényes burkolás csak nagyobb épületegyüttesek esetében fordult elő, ritka még, hogy az alapsík a függőleges térsíkokkal azonos minőségű, azokat összefogni, értelmezni kívánó igényességű legyen.

Magyarországon nagyon későn jelent meg az igény a terek síkjának kezelésére, csak az eklektika városfejlesztő lendülete ért el jelentős eredményeket a köztérépítésben.

A piaci funkció másodlagossá válásával támad igény a városok főtereinek fásítására, parkosítására. Az egykori tágas közterek kevésbé átlátható közparkokká alakultak.

A motorizáció és a városi közművek megjelenése alapvetően változtatta meg a közterületek képét. A térfelszín kialakítását a közlekedés szabályozza megnövekedett és elkülönített útfelületekkel; a légtérrel eluralják az elektromos vezetékek és műtárgyak, közlekedési táblák. A középkor a 19. századi nagy városfejlesztésekig kialakult városi struktúrák, fizikai keretek nehezen bírták el a változást, többletterhelést.

Az 1970-es évekig Magyarországon a szocialista városfejlesztő politika jórészt csak bontással elégítette ki az új igényeket. Történeti városrészek tűntek el vagy alakultak át a felismerhetetlenségig. A műemlékvédelem az egyedi objektumok megóvására koncentrált, legfeljebb a tömbrehabilitáció gondolatáig jutott el; a köztes terekkel alig törődött. A méltó használat módjainak kialakításához több kellett: a tűrhetlenné váló forgalom átgondolása. A 70-es években egyre több város főutcájából tiltották ki az autókat, létrejöttek a sétálóutcák.

Kevesen gondoltak arra, hogy a város ötödik térsíkja, a járőfelület is ar-

chitektúrális rangot érdemel. Egyikük volt Kerényi József, aki Kecskeméten a Kéttemplom-köz műemléki környezetének földszintes, bontásra ítélt kis házainak megmentésével, igényes, egységes alapsík építésével formált korszerűvé egy történeti együttest.

A pécsi Jókai tér

Pécsett a tudatos köztérrendezés első példája a Flórián tér volt, ahol a Déryné (ma már ismét Mária) utca felújítása kapcsán lehetett igényes térburkolattal övezni a felújított Flórián szobrot 1978-ban. Hasonlóképpen utcafelújításhoz kapcsolódva készült el a Színház tér és a Citrom utca teresedéseinek megújítása.

Az első önálló térfelújítási program a Jókai tér korszerűsítése volt. Aktualitását a keresztény magyar államiség millenniuma; az erre emlékező alko-

tások létrehozását ösztönző kormányprogram adta. Határozott célunk volt, hogy ennek a köztérnek a megújítása, az új térsík kialakítása a város ezredévi emlékműve legyen. A munkában Pál Zoltán szobrászművész és jómagam irányításával művészekből, építészekből, művészettörténészből és kommu-

tér nemcsak fizikailag, de morálisan is elhasználódott, ezért rendbetétele aktuálissá vált. A középkori térfalakkal övezett térfelszín egy évezred alatt feltöltődött, magába zárva a város történelmét. Konceptiónk szerint az emlékmű az ezredik év lenyomata, a tér új epidermisze, egy kétezer négyzetméteres, horizontális szobor lesz.

A területfelhasználásánál választ kellett adnunk a funkcionális igényekre, ezek: a gyalogos forgalmak fő iránya, az árufeltöltés, a kommunális járművek közlekedése, a vendéglátó helyek kitelepülése. Bár a tervezési program még gépjárműforgalommal számolt, az értékelemzés alapján az önkormányzat elfogadta javaslatunkat, és gyalogos övezetté minősítette a teret.

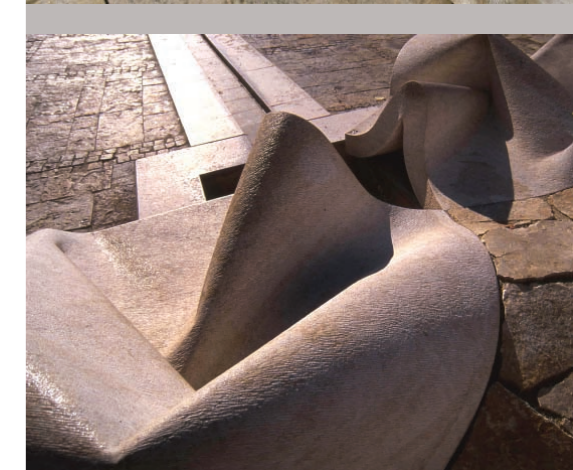
Az eklektikában átépült, de középkori eredetű épületek övezik a teret. A jó arányú tér súlypontjának helyét befolyásolja az alapsík fokozatos emelkedése. A súlypont eltolódik északkeletre, a főtér irányába; ezt erősíti a térfalak fokozatos emelkedése is. Az építészeti elemek a főtér felé orientálódnak.

A tér L alakú, de a két térrész nem azonos súlyú: keleti szára elkeskenyedő, utcaserű képződmény. A hajlat kapuzatot képez, kitüntetett helyé válik. Látványos példája ennek a venecei Piazza S. Paolo e Giovanni, ahol az átfordulást vertikális hangsúllyal, Verrocchio Colleoni zsoldosvezért ábrázoló lovasszobrával jelölték meg.

Horizontális szoborkonceptiónkba nem illett ennyire erőteljes hangsúly; a két térrész viszonya sem igényelte ezt. A tér legmarkánsabb elemének a keleti térfalat alkotó Elefántos-háznak a „térfordító” szerepét emeltük ki. Teraszt építettünk elé, krepidómára állítottuk, ezzel az épületet hangsúlyo-

Pál Zoltán térplasztikája

Pécs, Jókai tér • szemközt: a Széchenyi tér

sabbá tettük, létrehozva az említett kapu-motívumot. A horizontális szoborkompozíció lényegesebb elemeit is ide sűrítettük. Pál Zoltán *Föld köldöke* szobrát a nagy térrész súlypontjába helyeztük, a belőle fakadó víz beletorkollik a tér csuklópontjában lévő medencébe. A víz a medence déli oldalán kiszalad a tér síkjára. Szintén ide, a csuklópontba helyeztük el a *Millennium Emlékkövét* is. A horizontális szobor – a tér burkolata – egynemű kőfelület egyszerű raszterrel, amely faltól-falig kitölti a felszínt. A rasztert az azonos anyagú, de eltérő felületű és méretű kövek váltakozása adja; a sávok pattintott kiskockakő, a csomópontok csi-szolt, a mezők pedig hasított kőlapok; anyaguk benkovaci, dalmát mészkő. A meleg tónusú, világos kő használata a tér mediterrán hangulatát fokozza.

A burkolat a *Föld köldöke*-nél fölhasad, szoborrá gyűrődik, utat adva a víznek. Az összes műtárgyat igyekeztünk kőből elkészíteni, így a faveremrácok, víznyelők, és folyókák is mészkőből, de a keményebb kanfanárból készültek.

Pál Zoltán funkcionális kő ülőalkalmatosságai plasztikai értékűek. Jelentőségüket fokozandó más, hagyományos utcabútor nincs is a területen.

A térsík emelkedése miatt felfelé tolódott térfelszíni súlypont mellett – ahová a forrást helyeztük – a teret övező épülettömegek által kijelölt súlypont is létezik. Ennek megjelölése szintén tömeget igényel, amit élő elemmel valósítottunk meg. A téren ugyanis nincs szükség újabb, épített hangsúly képzésére; ez a horizontális szoborkoncepciónkba sem illeszkedett volna. Ez az élő elem egy nagyra

növő fa: egy nagylevelű hárs, amely változik, növekszik, egyszer majd befedni a teret. A homlokzatok előtti kinövésű cseplezsmeggy fasor áttört, új térsíkot alkot, modulálja a teret. Soha nem fognak megnőni akkorára, hogy az épületeket takarják.

A domináns térfélből átforduló tér-rész az L alak hosszabbik szára. Itt Bencsik István szobra azt a hangsúlyos pontot jelöli, ahol a tér utcává szűkül, megtörik, és ahonnan feltűnik a következő városi tér, a főtér látványja. A villamossín kihagyhatatlan geg, amely az 1913 és 1960 között e nyomvonalon vezetett pécsi villamosvasútnak állít emléket.

A tér éjszakai képe lehet más, mint a nappali. A fényarchitektúra új hangsúlyokat teremt. Markáns példa: A budapesti Nagymező utca nappal fő-

városi sétálóutca képét mutatja, este azonban megváltozik. Ezen a rövid utcaszakaszon színházak, mulatók sorakoznak, és az esti előadásokra ünnepi fényszőnyeg jelenik meg.

A pécsi Színház téren az esti fények az anyagváltások eltérő reflexiójával keltenek ünnepi hatást.

A budapesti Fővám téren a tervezett park eltérő növényzete szolgáltat okot fénysávok létesítésére. A díszkút éjszakai világítása kiemeli a kút térszervező funkcióját (Dévényi Márton terve). A pécsi Jókai téren nincs ilyen funkcionális igény. A közvilágítást a belvárosban hagyományos Pécs típusú öntöttvas falikarok adják, kiemelve a térfalakat, de félhomályban hagyva a tér közepét. Ehhez járul néhány, a fákat megvilágító, víz alatti fényforrás.

A teret használatba vették a pécsiek. Kedveltek a kiülőteraszok, a víz; sok ünnepi rendezvényt tartanak itt. Eleinte kicsit túlhasználták, szinte minden programot itt akartak megrendezni, de a tér a fabódék állítását már nem viselte el. Ezt a problémát az EKF program keretében megújult belvárosi terrek oldották meg, megosztva a közös

ségi igényeket a belvárosban: a Szechenyi tér a nagyobb ünnepek, a Kossuth tér a zajos, vásári rendezvények színhelye lett. A Jókai tér a csendesebb, családi ünnepek és a hétköznapi befogadója maradt.

Ez volt egy középkori zárt tér megújításának a példája, ahol a meglévő adottságok kiemelése és finom megerősítése volt a tervezői cél.

A budapesti Szent Gellért tér

Budapest egyik legszebb pontja. A délre elterülő Lágymányos a millenium körüli gazdasági fellendülés idején épült ki. Tudatos városrendezés emelte mai rangjára; a Duna medrét feltöltötték, kiépítették a rakpartokat, és megépítették a Ferenc József-hidat. A térszint 14 métert emelkedett, így került a föld alá a hegy lábánál, a középkorban Alhévíznek nevezett területen állt Sáros fürdő hatszögű kőkupolás fürdősarnoka, amelyben hévízforrás is van. Ez a forrás ma is gyógyvizet ad a Gellért-fürdőnek.

A városrész mai megjelenése egy rövid, 25-30 éves időszak eredménye. 1896-ban épült meg a Ferencz József

hid, 1903-ban már állt a Műegyetem Cziegler-féle első épülete a feltöltött Duna-mederben, és sorra épültek a Budafoki út és Bartók Béla út bérpaltái; legvégül a Gellért Szálló és Gyógyfürdő.

A tér délkelet felé nyitott. A déli térfal épületei alacsonyabbak, a Gellért Szálló magasabb, tornyokkal megmozgatott, hullámzó vonalú tömege átmenet a Gellérthegy szikláira. Maga a tér szabálytalan alakú; igazából féloldalas, hiszen egyik – hiányzó – térfala maga a Duna. A Gellért Szálló tömege azért nem nyomasztó, mert a tér átnyúlik a Duna túlsó oldalára, ahol a Fővámház gyönyörű tömege felel rá; a kettőt a város legszebb hídja köti össze. Így lett a Szent Gellért tér Budapest egyik, városképileg kiemelkedően jellegzetes, gyakran fényképezett tere – ma a Világörökség része.

A felszín megtervezésére a megbízást 2000-ben pályázaton nyertem el; két munkatársam Halas Iván és Baranyai Bálint építész volt. (Generáltervező: FÖMTERV) A feladatot megkönynyitette, hogy évek óta foglalkoztam

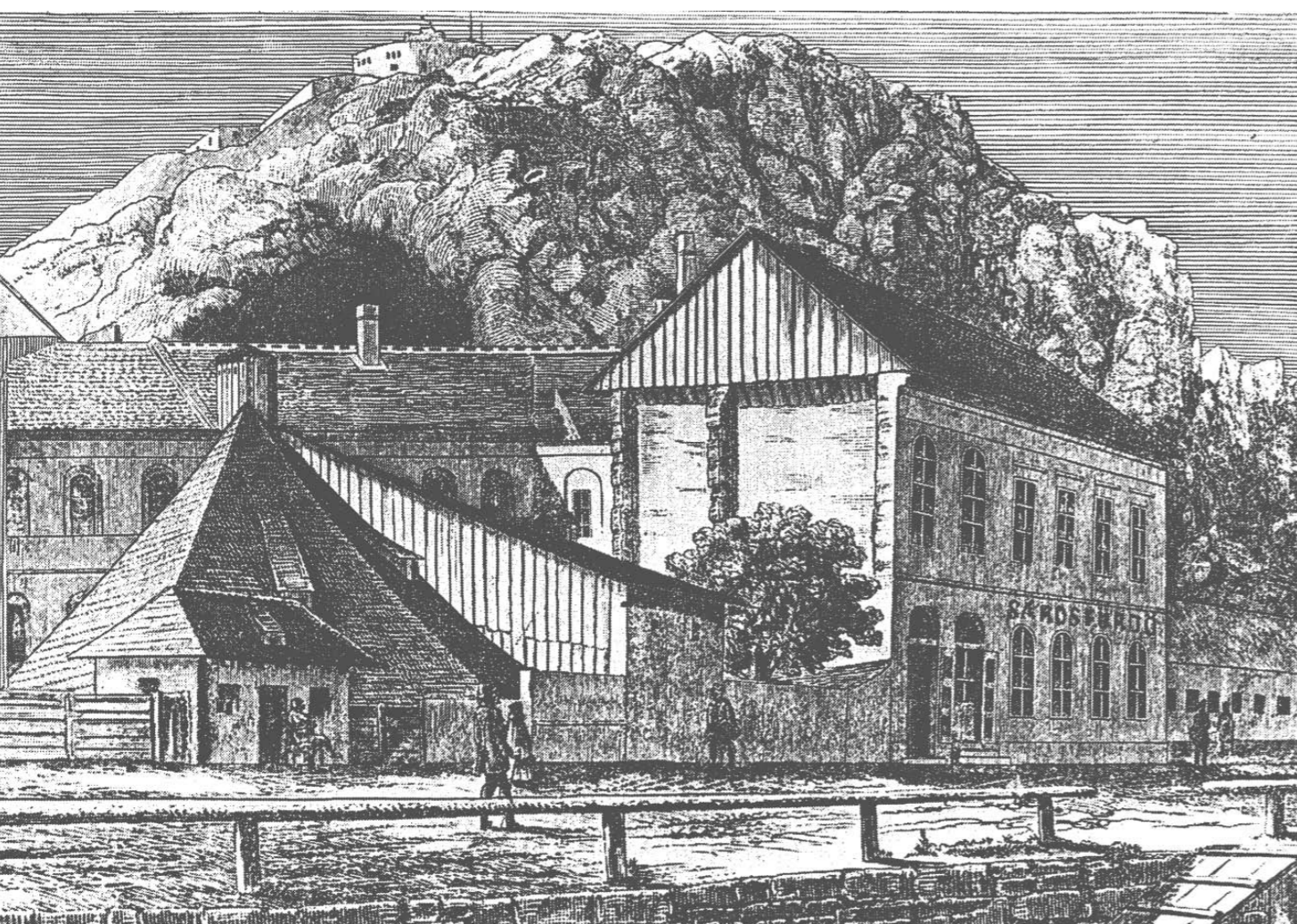
Buda, a Sáros fürdő

a Gellért Szálló felújításának tervezésével. Áttanulmányoztam az eredeti tervanyagot, a ház építéstörténetét, amely a tér történetével egybeforrt.

A felszín nagy részét a közlekedés foglalja el. A kötött útpályák miatt csak két nagyobb egybefüggő felület maradt a térépítész számára: a szálló előtti és a Műegyetem előtti terület, amelyeket a Bartók Béla út választ el egymástól. A szálló előtti terület alkalmas a nyitott tér központjának megjelölésére. Ide jelszerű, térszervező szerepű objektum építését javasoltam. A másik térrész a metró majdani kijáratával forgalmasabb, ám kevésbé hangsúlyos, itt vízfelületet alakítottam ki.

A szálló előtti területről

A Duna felé nyitott tér súlypontja a szálló felé tolódik el. Ennek a pontnak a megjelölésére vertikális motívumot, egy kupolás építményt, a Forrásházat terveztem, amely utal a Sáros fürdő elásott csarnokára, és rokonságban van a Gellért Szálló szecessziós kupoláival. A Forrásház Budapest fürdőváros jellegét hirdeti. Közepén Dobány Sándor Zsolnay kerámia kútja növekedő formát mintáz, a Földből feltörő energiát szimbolizálja. A forrás fölé boruló, a világmindenséget jelképező kupola nyolc pilléren áll. A forrás vize is nyolc ágra oszlik; a pillérek közt kifolyó patakok a főváros nyolc fürdőjét idéző örvényformájú medencékbe torkollnak. A nyolc pillér nyolc trónus, amely az égtájak felé néz, és hullámokat mintázó lábazon áll. A pillérek jelek találhatóak. A belső oldalon a fő égtájakra nézőkön: északra a Nimród tamga az Orion csillagképpel, amely a magyar mitológiában a Nagy Vadász nevet kapta; délre szkíta földábrázolás, keletre egy székykapuról vett holdábrázolás, nyugatra örökforgó (svasztika), azaz napábrázolás. Az alégtájakra néző oszlopokon földi jelek: Pest és Buda középkori címerei, és a magyar címer két felének korai ábrázolásai találhatóak. A kettőskeresztes címerfél V. István 1272-es pecsétjéről való, ahol először jelenik meg a hármashalom a

kereszt alatt. Az árpádsávós címerfél II. András pecsétéről való. A nyolc pillér az égigérő életfa nyolc ága, a kilencedik az ég felé mutató, a kupola közepén nyíló opeion. A kupola áttört-ségével a végtelennel keresi a kapcsolatot. Ezt idézi Weöres Sándor verse, *Ének a határtalanról* amely a kupola tamburjára lett vésve.

*Amikor még senkise voltam,
fény, tiszta fény,
a kigyózó patakokban
gyakran aludtam én.*

*Hogy majdnem valaki lettem,
kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten
hőmpölygetett nagy erő.*

*És végül élni derültem,
láng, pőre láng,
a szerte határtalan űrben
mutatom valódi hazánk.*

A kupola csomópontjait belülről Zsolnay csillagok díszítik. A tambur külső felületén található motívum hun övcsat díszítése. A padozatot a sztyeppei népművészet ábrái ékesítik.

A felsorolt motívumkincs a Gellért Szállót tervező építészek magyar szecessziós gondolatvilágának folytatása. Ezek az építészek 1915-ben, a világháború közepén a széthulló magyar királyság végnapjai előtti utolsó pillanatban egy nyugodt, budapesti tervezőirodában a magyar építészeti összegzését megcélzó épület tervein dolgoztak. Ez volt „A Sáros Gyógyfürdőt és Gyógyszállót tervező műépítészek irodája”. Az építészek: Hegedűs Ármin, Sebestyén Artúr és Sterk Izidor. Az ő munkásságukból sugárzó egyetemes teremtő erő közel száz év elteltével is hat: a nemzeti összefogás ereje az, amit a tér átépítésekor közvetíteni akartam a ma embere számára.

A térrész további felületein zöldfelület létesült. A növényzet alacsony, ne tagolja tovább a teret. A szálló előterében a sörözőnek és a cukrászdának a teraszait alakítottam ki. A teraszok

tér felőli oldalaira magas kő virágvályú épült, ez biztosítja a nyugalmat, kiszűri a forgalom zavaró hatásait. Ez a rész a nyugodt tartózkodásra szolgál.

A másik térrész a metró kijáratával sokkal mozgalmasabb forgalmú lesz. Itt a régi dunamedret szimbolizáló vízmedencét terveztem. A medence körbeöleli a lépcsőt, a metróból feljövők mintha víz alól bújnának elő. A víz valóságosan fog lezuhogni a lépcső két oldalán, be az aluljáróba. A medence sarkán Palotás József *Vízbelépjő* szobrát terveztem elhelyezni. A Bartók Béla út felé eső térrészen lehetett kialakítani egy nagyobb, összefüggő zöldfelületet, ide oszlopos tölgyfákat telepítettünk, amelyek a Bartók Béla út fasorának folytatását adják.

A növényesített felületek védelme érdekében hangsúlyosan kiemelt kőszegélyek, kazetták épültek, keresztmetszetük erősen legömbölyített, hogy gördeszkával, BMX biciklivel ne lehessen tönkretenni őket. A járókelőknek ivókút és egyedi acélpadok épültek. A tér burkolat és a műtárgyak anyaga süttői mészkő, az útszegélyek a Budapesten hagyományos mauthauseni, mai nevén neuhauseni dioritből készültek.

Nagy eredmény, hogy a teret átszellő villamosvonal felső vezetőkeit tartó oszlopokat közvetlenül a sínek mellé helyezhettem, rajta a közvilágítás kandelábereivel, csökkentve az oszlopok számát és a légteret összekaristoló drótok hosszát. Így éjszaka kialakul egy fényösvény, amely a közlekedés tengelyét jelöli.

A két példa két eltérő adottságú történeti köztér eltérő gondolatiságú megújítását érzékelteti. Egy középkori, zárt kis tér, ahol a meglévő adottságok kiemelése, finom megerősítése volt a tervezői cél, és egy nyitott, nagy tér, amelynek felújítása a létrehozott új hangsúly által teremtett szervező erőre épül.

PTE PMMK Breuer Marcell Doktoriskola, habilitációs előadás; 2010. december 11. (kivonat)

KOVÁTS EDGÁR – EGY ÉPÍTÉSZ NEMZETEK ÉS STÍLUSOK HATÁRÁN

Tomasz Szybisty

„Azok a rajzok, melyeket Kováts mappájában őriz, egyszer majd gazdag forrásanyagává válnak a Ferenc József korának művészetével foglalkozó kutatóknak: azok maguk világitják majd meg ennek az időszaknak művészeti jelenségeit és jövődö birtoklójuknak büszkeségei lesznek” – így írt 1895-ben Kováts Edgár barátja és egyben életrajzírója. A fent említett mappa az idők során elkallódott, az idézett mondat szerzőjének annyiban mégis igazat adhatunk, hogy Kováts Edgár életművét nem lehet más összefüggésben vizsgálni, mint a Ferenc József-korszak sajátos kulturális közegében. Már életrajza is a korra jellemző. Nem tudható pontosan, hogy magyar volt-e, vagy lengyel. E nemzeti kettősséget nagyon kifejezően mutatja két, 1893-ban Bécsben kiadott verse – bár témáik lengyel és magyar vonatkozásúak (a Novemberi Felkelésről és a Pustáról szólnak), mégis németül írta őket!

Kováts Edgár bécsi szárnypróbálgatásai Hasenauer és Semper irodájában 1872-1888 közé tehető, amikor többek közt a Ringstraße és a Hoftheater múzeumainak egyes belsőépítészeti részleteit tervezte. Az építész tandem felbomlása után Kováts továbbra is Hasenauer irodájában maradt, ahol, mint korábban, belsőépítészeti terveket készített (többek között a Bécs melletti Lainzban található Hermes villa számára). 1877-től stílustörténetet és történelmet tanított a bécsi Baugewerbeschulén. Az 1889-es év már az idős Ferdinand Kirchner irodájában találja, aki akkor a Hofburg Michaelerplatz felé való kiépítéséért felelt (ami igazából Fischer von Erlach egykori terveinek továbbfejlesztése volt).

Kováts első önálló munkája a Mariahilferstraße barnabita templomának restaurálása volt, amivel a szerzetesi kollégium 1892-ben bízta meg. A munkát a Viollet-le-Duc stílusjegység követelményének megfelelően végezte. Bécsi évei alatt egy sor más, kisebb feladatot is kapott. Ezek többek között Angliába küldött kerámiatervek voltak, vagy más szövetminták; és egy líra terve is, amelyet az ünnepelt Charlotte Wolter 25 éves színészi jubileumára, ajándékként készítettek. Indult pályázatokon is, amiket a leMBERGI Galíciai Parlament és a breslauer Sziléziai Múzeum megtervezésére írtak ki. Hubert Walcherrel és Moritz Schiederrel együtt a bécsi Stubentorviertel rendezési tervét készítette, Oswald Liszszel pedig két (közelebbről nem ismert) budapesti híd tervét is. Állítólag a császárvárosban nagy viszhangot váltott ki az Engelbrunnenre készített terve.

Kováts Edgár bécsi karrierje hirtelen, 1895 április 3-án szakadt meg, mikor a császári udvar tanári kinevezéssel a zakopanei Faipari Iskolába küldte. Az udvarnak tett szolgálatai és érdemei tükrében a császári döntés meglehetősen elkéséríthette, a zakopanei tartózkodást pedig egyfajta száműzetésnek érezhette, hiszen a város abban az időben jelentéktelen település volt.

A szerencse nem hagyta el teljesen. Bár az iskola eleinte csak tanárként alkalmazta, 1896-ra már az intézet igazgatójává lépett elő. Mégsem a szakmai előmenetel jelentette számára a sikert; azt a véletlenek különös összjátéka hozta meg. Abban az időben a Tátra és környéke népművészetére egyre inkább úgy tekintettek, mint a

lengyel művészet kincsestárára, amely elszigeteltségének köszönhetően évszázadokon át megőrizte tisztaságát. A népművészet (a szélesebb értelemben vett vernakuláris művészet) felé a XIX. és XX. század fordulóján több európai országban egyre növekvő, gyakran nacionalista színezetű érdeklődéssel fordultak. A Tátra lábánál elterülő Podhale régió népművészeti motívumkincsének egyik legelhivatottabb népszerűsítője a Zakopanéban megtelepedett Stanisław Witkiewicz volt; úgynevezett *zakopanei stílusának* színterét „művészi kiáltványává” vált az általa tervezett, és a XIX. század kilencvenes éveinek elején megépült *Koliba villa*.

Ebbe a Zakopanéba – a lengyel nemzeti-művészeti eszmevilág akkori központjába – érkezett Kováts Edgár. A helyi viszonyokat gyorsan felismerve az 1896/97-es tanévben beiktatta az általa vezetett iskola tanrendjébe a gorál művészet „megtisztított” változatát, a „*zakopanei módot*”. Ugyanezen a címen jelentetett meg 1899-ben egy mintakönyvhöz hasonló kiadványt, ahol saját kutatásait mutatta be: elsősorban geometrizált növényi díszítőelemeket, melyeket csak részben vezetett le a Podhalén használatos formákból. Kováts nyíltan hangoztatta: elsősorban nem az érdeklő, mennyi ezekben a lengyel elem, hanem hogy mennyire használhatóak önmagukban, eredeti összefüggéseikből kiemelve. Mivel akkortájt nem létezett még gorál ornamentikát bemutató kiadvány, mintakönyve nagy érdeklődést váltott ki.

Szemben: Kováts Edgár: Szent Ferenc oltár terve a zakopanei plébaniatemplomban

Iskolaigazgatói működése és nyílt távolságtartása az akkor teremtődő nemzeti stílustól hamarosan kiváltotta Witkiewicznek és követőinek ellen-szenvét. Szerintük Kováts idegen elemekkel szennyezte Podhale – ahogy akkor vélték – tiszta lengyel művészetét (ebben az összefüggésben felelegettek származását is). Azt is szemé-re vetették, hogy eltávolodott a gorál művészet egyszerűségétől a túldíszítettségre felé. Azt a három oltárt, amelyet a Faipari Iskola Kováts irányításával a helyi templomnak készített, Witkiewicz egyszerűen „aranyozott szamovárnak” és „gaztettnek” nevezte.

Kováts működése szakterületén belül azonban meleg fogadtatásban részesült. Mintakönyvét gyakran használták helyi kézművesek és képzett építésszek is. Már a kiadás évében, 1899-ben felhasználta Władysław Ekielski, Teodor Wójcicki átépítésre kerülő krakkói bérháza homlokzatá-

nak tervezésekor. Az új század első éveiben Kováts motívumai megjelentek Okocimban egy fából ácsolt nyári színház épületén, és a galíciai sörmágnás Götz-Okocim család közeli palotájának vadásztermében. Jan Zawiejski szintén felhasználta azokat a krakkói Kis Piac téren (meg nem valósult) gyümölcsárus-standjai terveihez; Józef Mikulski a wadowicei Sokół tornaegylet épületén; Jan Peroś pedig a rzeszówi Takarékpénztár fogadótermében.

Kováts legendás professzionalizmusa lehetett az oka annak is, hogy megbízták az 1900-as párizsi világkiállítás galíciai pavilonjának megtervezésével. A pavilon az elvárások szerint „az ország művészi és iparművészeti törekvéseinek építészeti keretekbe foglalt megnyilvánulása” kellett hogy legyen, és úgy Galícia nyugati (gorál művészet), mint keleti részének (hucul művészet) kézművességét volt hivatott képviselni. Kováts Edgár nemcsak

a pavilont, de az ott bemutatott számos kiállítási tárgyat is megtervezte. A falakat zakopanei díszítőmotívumok ékesítették. A pavilont Párizsba küldése előtt bemutatták Lembergben, ahol épp akkor Stanisław Eliaz Radzikowski is előadást tartott *A zakopanei stílus* címmel. Radzikowski – Witkiewicz követője, barátja és nézeteinek szószólója – a legcsekélyebb művészi értéket sem tulajdonította Kováts művének. Az előadás után heves vita támadt. A sajtó kissé elbizonytalanodva a Witkiewicz tábor támadása miatt, óvatosabbá vált a párizsi pavilonról alkotott véleményében. Mindez csak kezdete volt annak a vitának, ahol végül Kováts maradt alul. A megfogalmazásokban nem válogató kritika a *zakopanei mód* többek között „*kotyvalagnak*”, „*szamovárművészetnek*” illetve „*motívum és színfosásnak*” nevezte.

A *Galíciai belsőnek* nevezett pavilon mégis elismerést váltott ki Párizsban, egy arany- és négy ezüstéremmel jutalmazták. A nemzetközi siker eredményeként Kovátsot a lembergi Műszaki Főiskola építészeti és épületforma szakán professzorrá nevezték ki. Ez működésének utolsó szakaszát nyitotta meg, amikor érdeklődése újra a barokk építészete felé fordult. Mégsem fordított hátat teljesen a *zakopanei módnak*. Nemcsak bútorokat, pianót és cserépkályhákat tervezett ebben a stílusban, de építészeti belsőt is: a Megfeszített Jézus kápolnájának később elpusztult ornamentikai programját Żółkiew [ma Ukrajnában, ukr. Жовква] domonkos templomába, melynek felújítását ő vezette. [...]

A Galícia fővárosába való költözés, főiskolai előmenetel (az építészeti kar dékánja, egy ideig a főiskola rektora is volt) valamint a hírnév, amit a *Galíciai belső* hozott, komolyabb megrendeléseket is eredményezett. Az egyik első a żółkiewi bazilika templom felújítása, illetve átépítése volt. Kováts teljesen átforgalmazta a templom szentélyét, hatalmas háromszakos, kupolás kereszthajót iktatva be, és hozzáépítve jónéhány további helyiséget. Az

Fent: W. Ekielski, ablakkeretező díszítés *zakopanei* módban T. Wójcicki krakkói házában
lent: a Drohobyczi iskolaépület dekorációjának részlete
szemben: a galíciai pavilon első terve az 1900-as párizsi világkiállításra

épületkülső kubisztikus formák harmonikus egymásraépülése. Kováts itt egyszerű, monumentális, tömegükkel ható formákat alkalmazott, melyet egyesek a román stílusra való utalásnak véltek, miközben ezek sokkal inkább az akkori bécsi építészet *kubisztikus* irányzatában gyökereztek. Nem valószínűleg a *zakopanei mód* kelet-galíciai változata lett volna. Ezen kívül a kelet-galíciai ornamentika megjelent egy általa tervezett drohobyczi [ma Ukrajnában, ukr. Дрогобич] iskola-épület homlokzatán is. Az eredmény eléggé kuriózus lett, mivel az élénk színezetű, népi eredetű ornamentika, a műépítészet irányelveihez illeszkedő eklektikus épületen jelent meg.

Igazi próbatétel volt a lembergi bazilika kolostor átépítése. Az új részeket (északi kápolna, kapuzatok, sekrestyék) itt olyannyira sikerült integrálni a történelmiébe, hogy az átépítési tervek pontos ismerete nélkül ezeket ma is lehetetlen elkülöníteni egymástól. Figyelemreméltóak a templom újonnan készült, faragott kapuzatai, melyeken egyértelműen megmutatkoznak a szecesszió épületplasztikai elvei. Kováts vezette a lembergi domonkos templom restaurálási munkáit is (az ő műve az impozáns, neobarokk orgonakarzat, amely jelenleg a Lembergi Filharmónia koncerttermében található), s valószínűleg ő tervezte Jakub Piepes-Poratyński, Halicki téri (Plac Halicki) patikájának belsőjét is.

Minden bizonnyal 1902-ben készültek el az Újszandec (Nowy Sącz) melletti Mystków plébániatemplomának tervei. Az épületet az I. világháború kitérésének előestéjén fejezték be. Maga a templom latinkereszt alaprajzú, szentélye északra tájolt, félkörű apszissal zárt, amit két oldalról egy-egy sekrestye fog össze. A belső egy szakaszú szentélyre, hajóra, négyzetesre és a kereszthajó két szárára tagolódik. A falakat mindössze egy körbefutó lépcsős profilú parkányzat tagolja. Figyelemreméltóak a hatalmas abla-

kok, amelyek ebben a formában Bécs egykorú építészetéhez köthetőek (Hoftheater). A templom épülettömege rendkívül harmonikus. A vakolatlan falakat felváltva téglá- és homokkő-sorokból emelték, amelyek jellegzetes, vörös-fehér sávokat alkotnak; ebben többen a lengyel nemzeti színekre való utalást vélték felfedezni. Mégis, az *anyagfestészet* ötlete szintén bécsi eredetű: megtaláljuk például Lainzban, a már említett Hermes villán.

Kovátsot a császárváros építésze inspirálta akkor is, mikor a Chyrów [ma Ukrajnában, ukr. Хирів] melletti Bako-wicében a jezsuita fiúgimnázium bővítését vezette. Az együttes régebbi része az 1880-as években épült, és négy szárnyból, valamint belső udvarból állt. Amikor a konviktus 1904-ben Józef Stawicki atya adományának köszönhetően jobb anyagi helyzetbe került, megkezdődhetett az épület-együttes kiépítése. A XIX. századi épületelemekhez kitűnően alkalmazkodó bővítési terv egy teljesen új, téglalap alaprajzú, dél-keleti szárnyból és a hozzá illeszkedő kápolnából állt. Figyelemre méltó az épület tér felé néző homlokzata. A földszint egy rusztikus falazatú alapzat nagy, félköríves ablakokkal. Felette két szint, amelyeket a Semper-féle Hofburg kert felőli homlokzatára emlékeztető, kompozit fejezetű pilaszterekből álló óriás oszloprend fog össze. A kápolna neobarokk oltárai is Kováts tervei alapján készültek.

Kováts Edgár építész-életművének bemutatása nem lehet teljes, ha nem tárgyaljuk *A modern építészet alapjai (Ozasadach architektury nowoczesnej)* című elméleti munkáját, amely első ízben előadásként hangzott el a Lembergi Műszaki Főiskola 1901/1902-es tanévnitóján. Bár az előadás Otto Wagner *Moderne Architektur* című könyvéhez adott kommentárnak készült, mégis sokat elmond Kováts saját nézeteiről is. A modernista Wagner kétféle művészi képességet különböztet meg: a *Können-t* (a született láng-

elme) és a *Wissen-t* (megszerzett tudás), hangsúlyozva az első magasabbrendűségét. Az ehhez hasonló nézetek abban az időben Bécsben széles körben elterjedtek voltak. Alois Riegl az 1893-ban megjelent *Stilfragen* című könyvében szintén az értelemmel fel nem fogható pillanatot (*der ästhetische Drang*) nevezte a művészet fő mozgatóerejének – ellentétben Semperrel, aki elméletében szinte kiiktatta a művészi tevékenység szerepét. Semper hű tanítványaként Kováts Edgár az utóbbi utat választotta: „*Aki munkájával az istenit kívánja megérteni, az túl könnyen ruházza fel önmagát isteni jelleggel.*” Véleménye szerint az oktatás már gyakorlati szempontból sem korlátozódhat tehetségápolására, hisz az építész nemcsak új épületeket tervez, de a régieket is restaurálja, amihez építészettörténeti ismeretekkel is rendelkeznie kell.

Az előadás következő része a stílusról szólt. Már az első mondat is egyfajta elméleti iránymutatás: „*Minden stílus úgy alakult ki egy korábbiból, hogy a régi konstrukciókra új feladatok jöttek, új irányelvek, új konstrukciók, amelyek néha teljesen új anyagok felhasználását tették szükségessé.*” – ami egyértelműen a Semper-féle megállapításokra utal, az építészet fejlődését meghatározó alapformákra (*Grundformen*) és az anyagváltásra (*Stoffwechsel*). A *zakopanei mód* megalkotója tehát nem fordult el a historizmustól, úgy mint Wagner, aki szerint az az új társadalmi viszonyoknak már nem felel meg. Kováts előadásában megtaláljuk a semperi *Bekleidungstheorie* visszhangját is, amely az épületdíszítésnek eszmei jelentőséget tulajdonít: „*A jelenkor és a közelmúlt építésze közötti különbséget röviden úgy lehet megfogalmazni, hogy korábban a konstrukciót szimbolikus tartalommal kellett felruházni, ma pedig magát a konstrukciót akarják láttatni.*”

Kováts tehát mind teoretikusként mind gyakorlati építészként a historizmus utolsó, eklektikus korszaka képviselőjének tekinthető, aki Gottfried

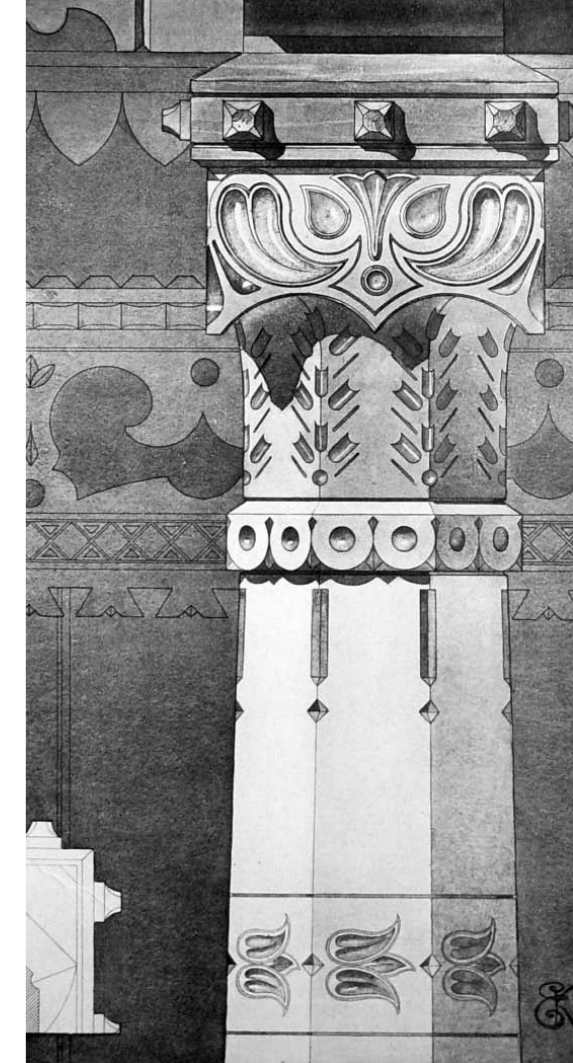
Semper doktrínája és munkássága hatása alatt állt. Bécsi működésének első éveiben a neoreneszánsz vonzotta, majd figyelme a barokk felé fordult. Ez a két irányzat volt legnagyobb hatással saját, historizáló stílusának kialakítására. Kováts a falfelületet meglehetősen táblaszerűen kezelte, erre tette fel pilasztersorainak világos hálózatát, s igyekezett elkerülni a dinamikus formajátékot, miáltal művésze a késő-reneszánsz és a korabarokk egyes irányzataihoz került közel. Kedvenc motívumai voltak a hatalmas ablakok, a hármas fülkesor, az okulusz jellegzetes pálcátagszerűsége. Chyrówban Palladio művésze is inspirálta, valószínűleg Semper hatására. Ez utóbbi mégis kivételt képez. A zólkiewi bazilika kolostor keleti részének térbeosztása a kortárs bécsi művészet kubisz-

tikus irányzatához áll közel. Életműve nem mentes a szecesszió és a régence-stílus hatásától sem (Jakub Piepes-Poratyński patikája).

A historizmus befolyással volt Kováts népművészet által inspirált munkásságára is. A zakopanei gorál vagy a hucul népművészeti stílusvilág hatása alatt készült munkákban mindvégig jelen van a régi korok „magas” művészete is. Kováts itt is újat teremt, a régi formákat továbbfejleszti, gazdagítja az ornamentikai készletét, azt geometrizációval veti alá. Drohobyczen ezeket a leegyszerűsített népi motívumokat még a műépítészet terén is megpróbálja hasznosítani anélkül, hogy önálló stílusnak akarta volna elnevezni az újonnan létrehozott formavilágot.

Gyalóky Zoltán fordítása

Fent: oszlop *zakopanei mód*ban; a *Sposób zakopaniński* című kiadvány XVIII. táblója
lent: a galíciai pavilon az 1900-as párizsi világiállításán

TÓTH MÁRTON

2011. júliusi ytterjárnai fényképei

A 150 éve született Rudolf Steiner-i életműve folytathatóságának szinte garanciájává vált Erik Asmussené. Házairól, életéről használható könyvek születtek. Kristóf Miklós szinte tudathasadásosnak ható tükrözés-gondolatai felől közelítve felsejlik Asmussen sajátos alkotói attitűdje.

Ahogy második Goetheanumánál Steiner, érett munkáiban Erik Asmussen is az egyértelmű formák és kapcsolódások kölcsönös egymásra tükrözésével teremtett egymásba nőtt kapcsolódás-változatokat, ugyanakkor bonyolult formaváltozatokat. Ezek a kapcsolódások nem többértelműek és a létrejött alakzatok nem követhetetlenül torzultak. Egyértelműségüket elvesztve csak megfejtésre, megnevezésre várnak. Értelmező-megnevező törekvéseinknek szelíden, de tartósan ellenállnak, megunhatatlanok.

A kettős tükröző-átfordító jelenségek belső viszonylatai szín-monotóniába burkoltan, a környezet színességétől elszigetelve hatnak. A korai épületkísérletek színessége az első Goetheanum színezési kijnaira emlékeztet. Infantilizálóknak bizonyult, gyengítette az alkotások építészeti formáló szabályokat kijelentő aspektusait, főként pedig gyengén működött az a szakrális zóna, amely bármely következő tapasztalást és az arra vonatkozó építészeti megnyilatkozást – a kanti értelemben vett *aprioriként* – megalapoz-

hat. Steiner a második Goetheanumnál nem kezdeményezett sokszínű belsőt. Nem súlyosbodó betegsége, hanem a mű általánosabb érvényűnek szánt tapasztalás-orientáló, azt feldolgozó funkciója miatt. Asmussen is inkább a formai és kapcsolódási lehetőségek határolt sokfélesége felé irányít.

A tükrözések nem gépiesen kialakított, tökéletesen sík vagy hajló felületek közvetítésével valósulnak meg, és az átfordítások nem az éles körvonalú formák viszonyában léteznek. Ahol a formák és a kapcsolódások átfordítása ugyanakkor és ugyanabban a situációban létezik, ott a tükrökép a formák és kapcsolatok tekintetében is a deformálódás gesztusában, annak meggyőző mértékében, a kapcsolódásmód bizonytalansági fokában érvényesül.

Az asmusseni alkotások szellemi építményei útravalót kínálnak új tapasztalások új reprezentációjához, új érvényességre igényt tartó szabályok

feltételezéséhez, interpretációként ható új *apriorik* épületbe véséséhez is.

Tóth Márton megtapogatta, körülszemlélte Asmussen építészeti, „üzenőfalait”, és alkalmat ad arra, hogy tapintásközeli éles képeken érzékeljük a hazai épületeken rohamosan terjedő műanyag vakolatok üdítő hiányát is.

K. A.

42. és 44-45. oldal: euritmia-épület • 43. oldal: könyvtár • 46-47. oldal: zenepavilon

SÁROS LÁSZLÓ

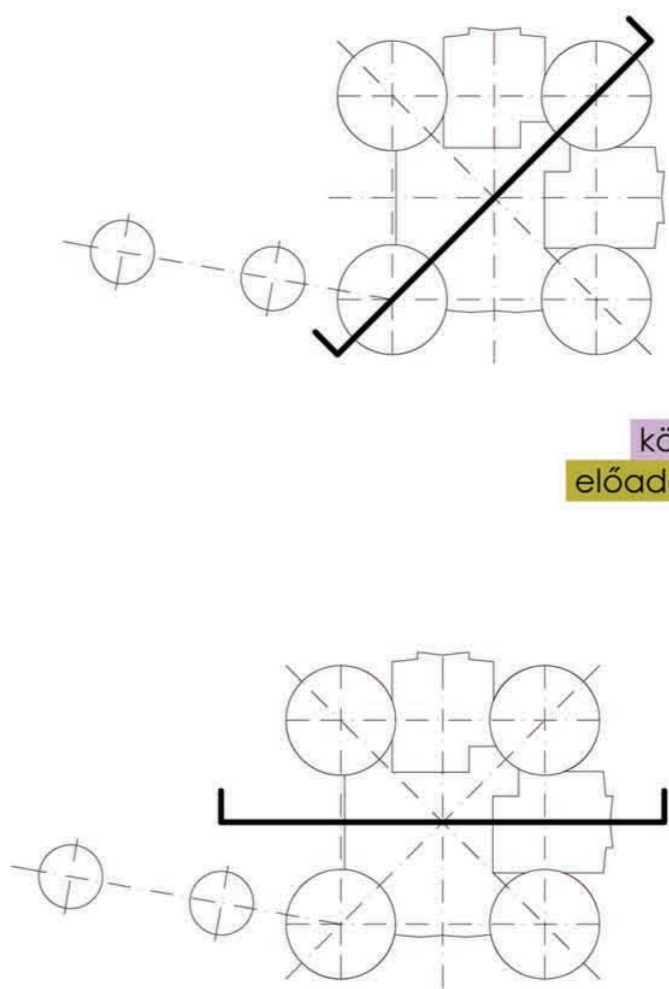
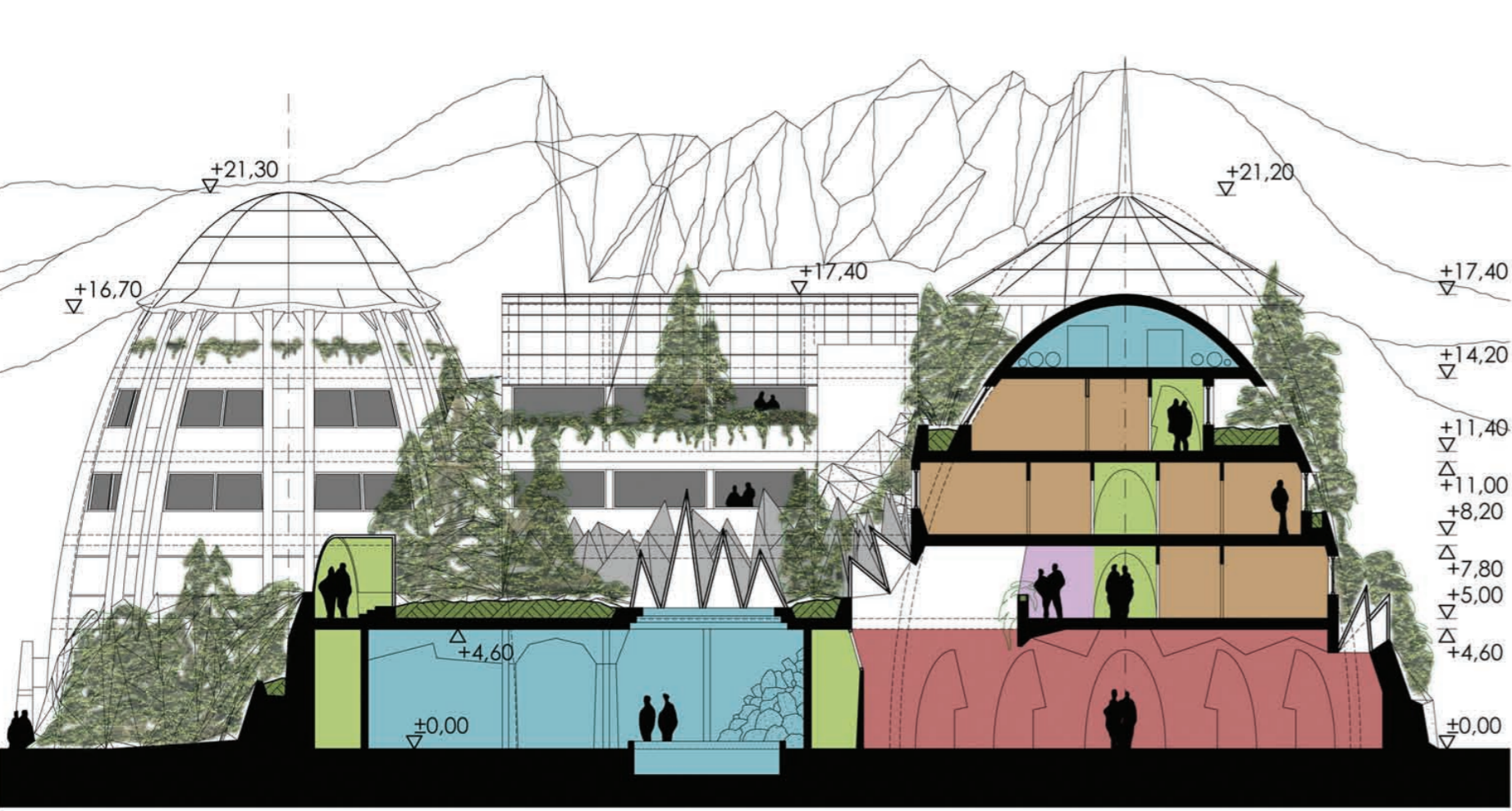
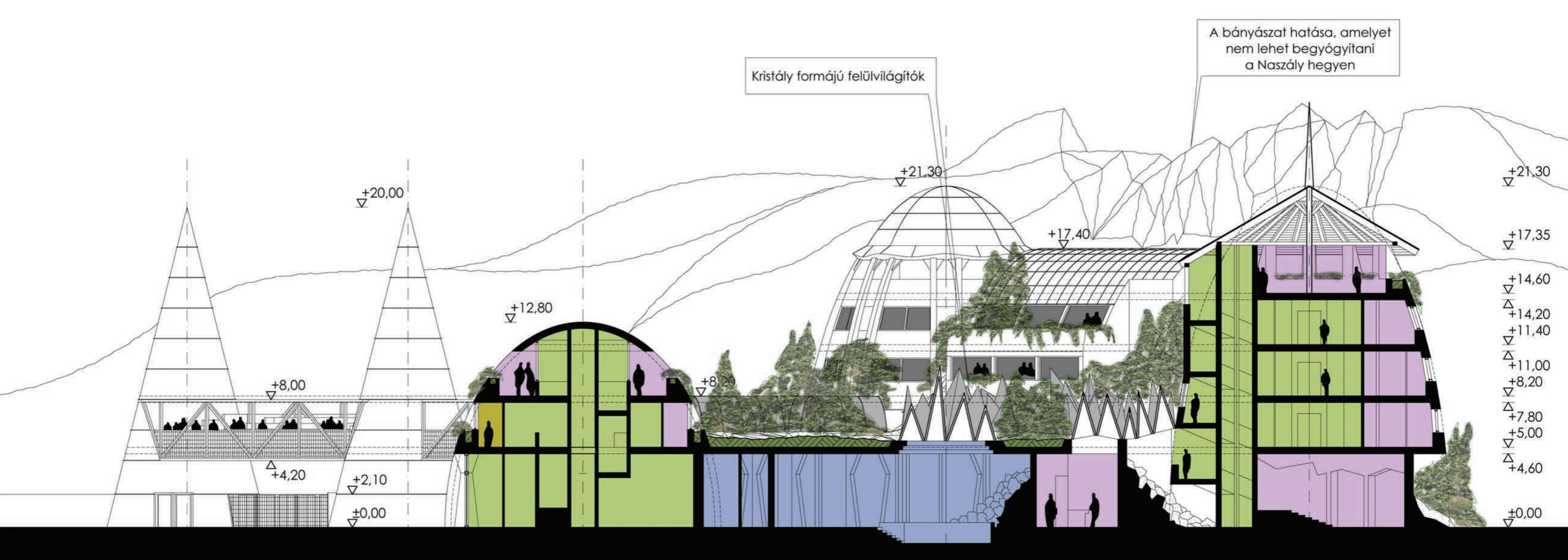
Vác, szálloda, pályázati terv, 2010

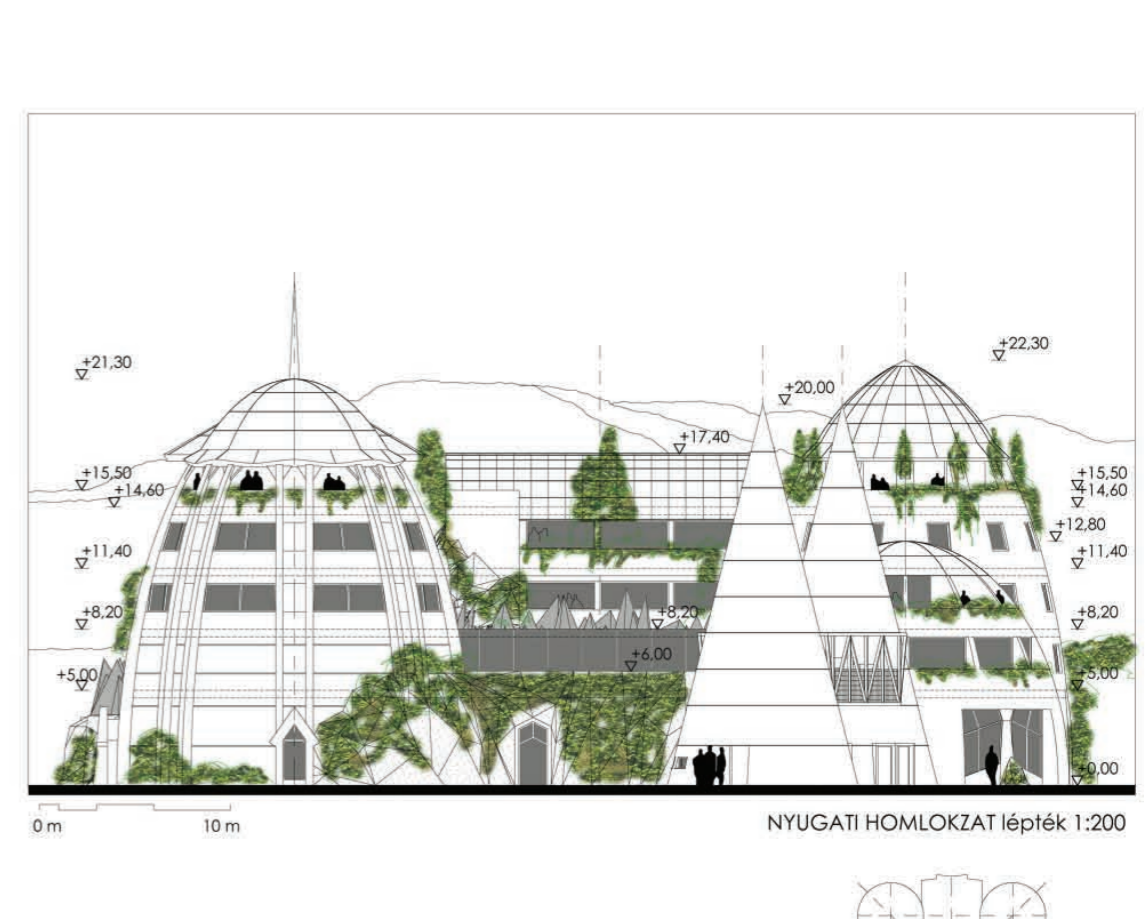
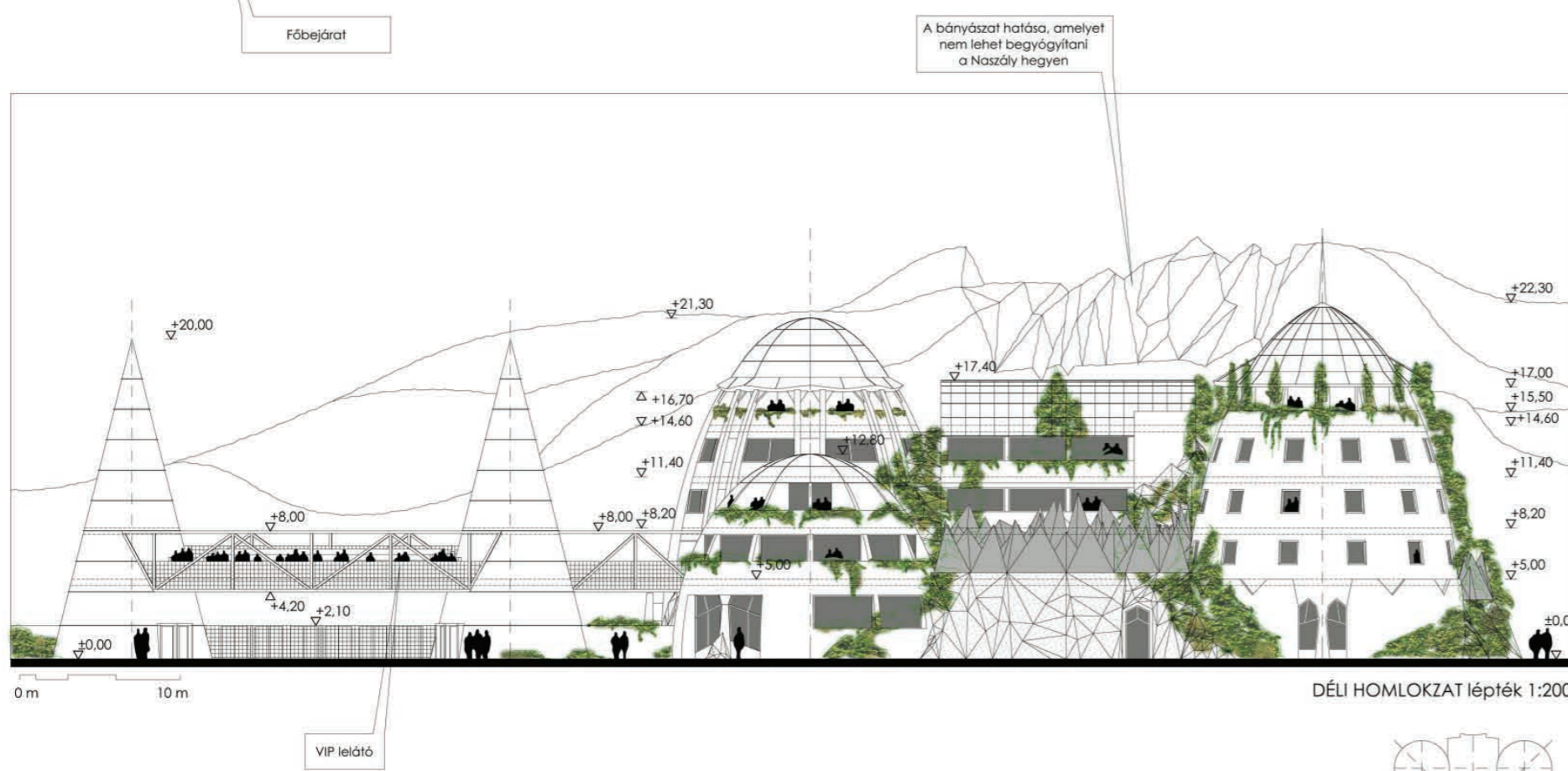
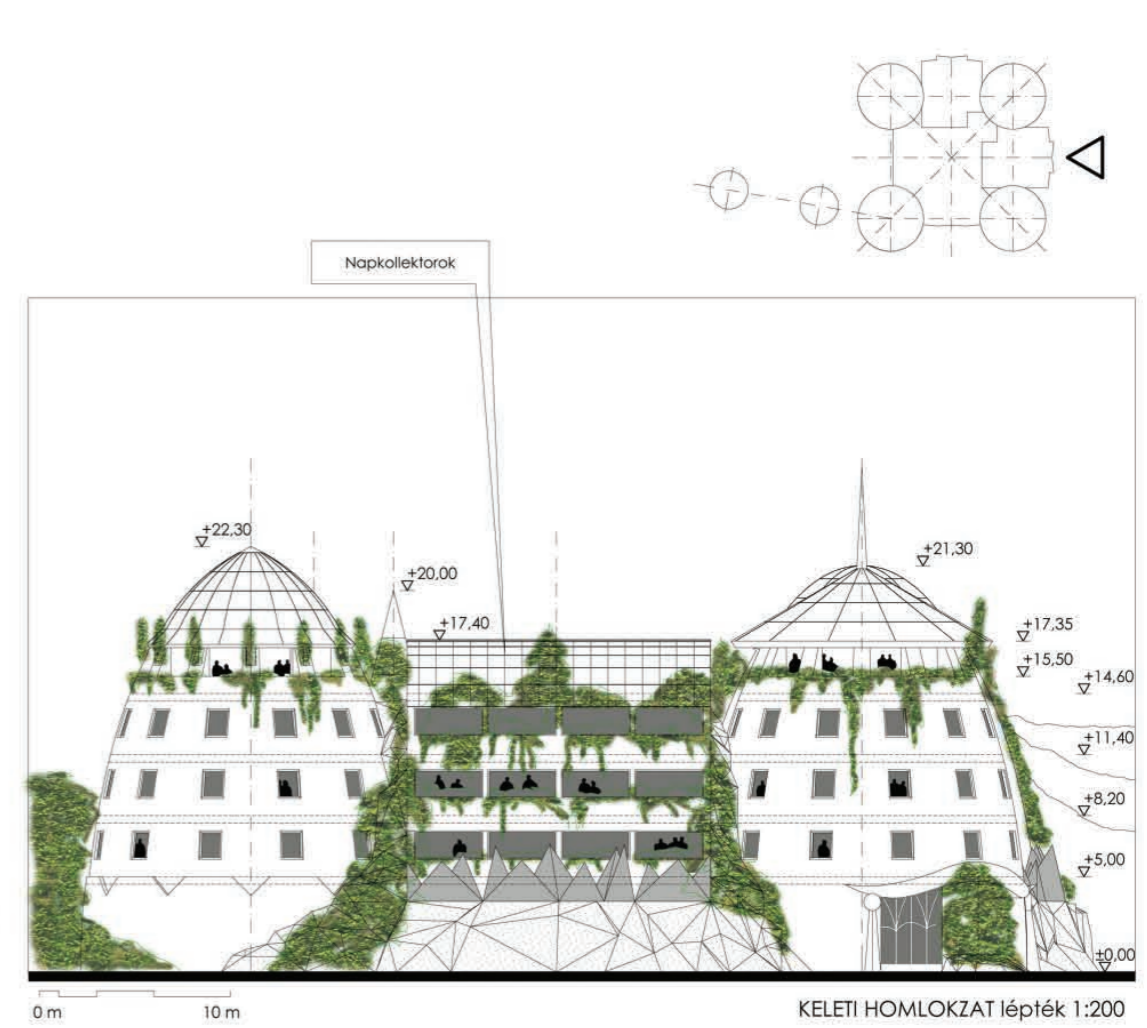
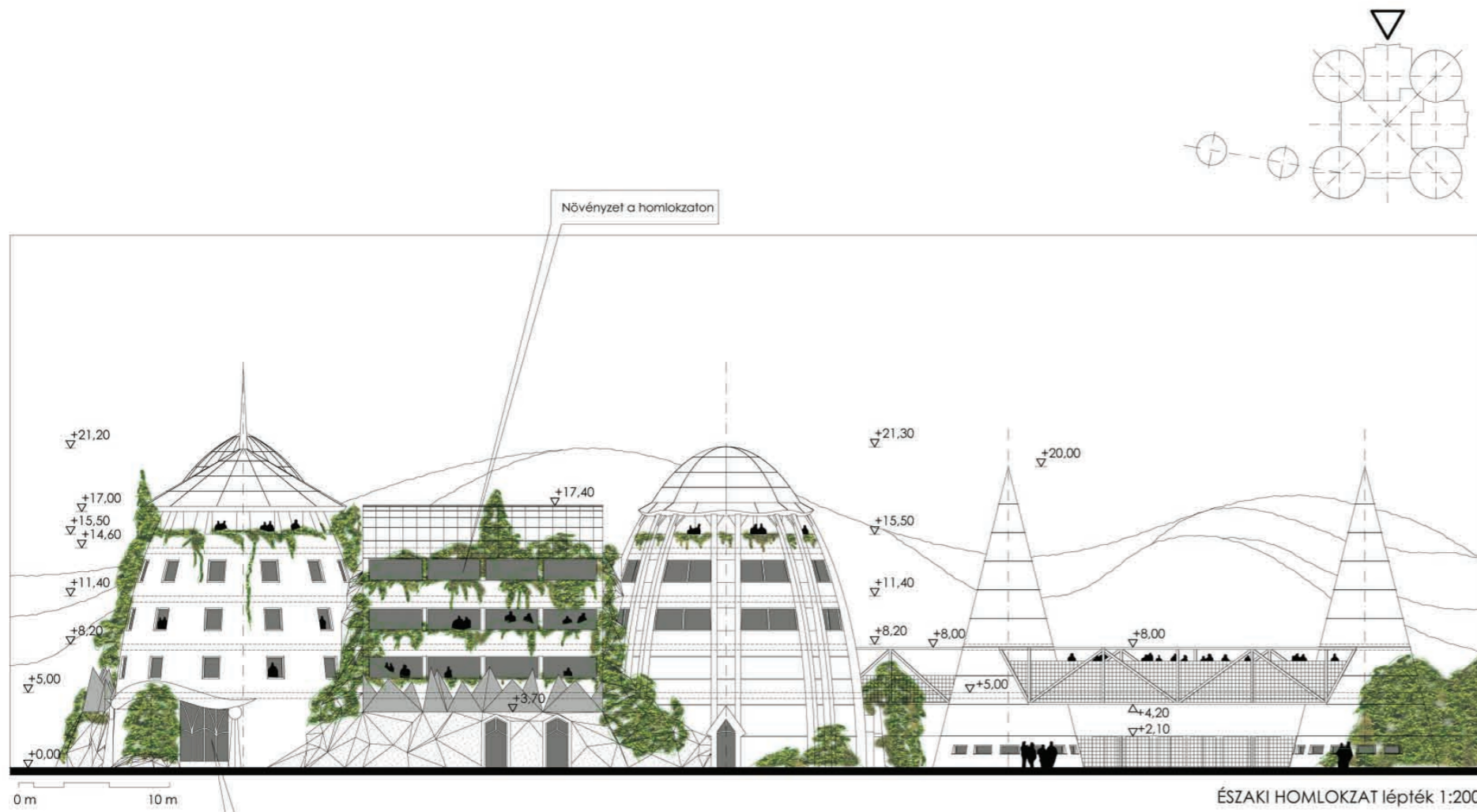
Tervező: Sáros László DLA,
társtervező: Pusztai Róbert
gépészet: Bicseki Attila, E. Seres Edit
villamos tervező: Tóth Zoltán
konyhatechnológia: Rátonyi Árpád

Kristály formájú felülvilágítók

A bányászat hatása, amelyet nem lehet begyógyítani a Naszály hegyen

- növényzet
- hotel szobák
- közlekedők
- közös terek (pihenők, vizesblokkok)
- előadóterem, tárgyalók, irodák, lelátó
- vendéglátás
- vízgyógyászat
- konyha / gépészet

KIÁLLÍTÁS/EXHIBITION
 A SZENT ISTVÁN BAZILIKA LOVAGTERMÉBEN / AT ST. STEPHAN'S CATHEDRAL
 CÍM/ADDRESS: 1051 BUDAPEST, SZENT ISTVÁN TÉR
 MEGNYITÓ / OPENS: 2011. JÚLIUS 29. 15 ÓRA 30 PERC

MEGHÍVÓ/INVITATION

ÚJRATERVEZÉS/REDESIGN
 KATASZTRÓFÁK UTÁNI ÚJÁÉPÍTÉSEK MAGYARORSZÁGON ÉS A NAGYVILÁGBAN
 RECONSTRUCTION AFTER DISASTERS IN HUNGARY AND ALL OVER THE WORLD

A KIÁLLÍTÁST MEGNYITJA MAKOVECZ IMRE KOSSUTH-DÍJAS ÉPÍTÉSZ.
 KÖSZÖNTŐ BESZÉDET MOND SNELL GYÖRGY A SZENT ISTVÁN BAZILIKA PLÉBÁNOSA.
 BESZÉDET MOND SZILÁGYI SZABOLCS A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS VÁNDORÉPÍTÉSZE.

KÁROLY
KÓS
EGYESÜLÉS

A kiállítás támogatói
 Sponsors of the exhibition:

nka Nemzeti Kulturális Alap
KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS
 VÁNDORISKOLA
 E kiállítást befogadó galéria

A kiállítási installáció elkészítését és megjelenését a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája, az LFP center grafikai Kft., és a "KÖHÁZ 2000" Építőipari és Kivitelezési Kft. biztosította.
 The installation of exhibition was constructed by Circuit School of Kós Károly Association, "LFP Center" graphics agency Ltd., "KÖHÁZ 2000" building industry and construction company Ltd.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÖRÖKÖS TAGJAI: Kálmán István • Kampis Miklós • Makovecz Imre • **CÉGEK:** Archevil Kft. • AXIS Építész Iroda Kft. • BAU-SYSTEM Építőipari Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • Csiky és Társa Beruházás-szervező Kkt. • DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft. • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. • KÖSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Kft. • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. • Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • Opeion Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Tájépítész Bt. • Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. • Trilit Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. • Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft. • **EGYÉNI TAGOK:** Balogh Levente • Bogos Ernő • Csémy Olivér • Ekler Károly • Eszenyi Ákos/Felvidéki Építész Műhely Kft. • Esztáry Győző • Farkas Miklós/Pallér 2. Kft. • Frisch Mihály • Gerle János • Hayde Tibor/NRZST. Kft. • Litkei Tamás György/PM Design Kft. • Litomericzky Nándor • Müller Csaba • Papp Vilmos • **TÁMOGATÓK:** Bonex Építőipari Kft. • Compart Stúdió Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft.

a Kós Károly Egyesülés folyóirata • Megjelenik negyedévenként • Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; 1034 Bp., Kecse utca 25., bank-számlaszám: 10402166-21629530-00000000 • Felelős kiadó: Dévényi Sándor és Zsigmond László • Főszerkesztő: Makovecz Imre • Felelős szerkesztő: Kőszeghy Attila; viewsanddetails@gmail.com; telefon: 30-4883-079 • Lapterv és tipográfia: Makovecz Benjamin; makoveczb@mail.datanet.hu • Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest. • ISSN 0866-0069 • A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen • Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés, régi példányok árusítása: Artbureau Kft. 1065 Bp., Nagymező u. 4. I/128. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 750 Ft. Előfizetési díj a 2011. évre 2800 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk • **MEGVÁSÁROLHATÓ:** Budapest Galéria, 1056 Budapest, Szabadsajtó út 52. • D2k (1066. Bp., Ó u. 19.). • UR Könyvkiadó Ker. és Tipográfiai Stúdió Kft. (1122 Bp., Városmajor utca 28.) • Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József u. 8.) • FOK-TA Bt. Budapesti Teleki Téka, 1088 Budapest, Bródy Sándor u. 45. • FUGA Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor u. 5 • Gondolat Könyvesház, 1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16. • Heltai Gáspár Könyvesbolt (1054 Bp., Alkotmány utca 2.) • Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrassy út 45.) • Kós Károly Alapítvány/Artbureau Kft. (1065 Bp., Nagymező utca 4.) • Lára és Lant Zrt. Szakkönyvtárház (1065 Bp., Nagymező u. 43.) • Litea Könyvesbolt és Teázó (1014 Bp., Hess András tér 4.) • Lord Extra Kft. könyvesboltja (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.) • Lyra Könyvesház (2600 Vác, Piac utca 1.) • Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötörcsirta utca 2.) • Püski Kiadó Kft. (1122 Bp., Krisztina krt. 26.) Rádai Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) • SZKITIA Nagykereskedés (1062 Bp., Szondi út 60.) • Vince Kiadó Műcsarnok könyvesboltja (1146 Bp., Dózsa György út 37.) • Honlap: www.orszagepito.hu

REDESIGNING

VÖRÖSISZAP-ÁR UTÁN

MAKOVECZ IMRE RÓMAI ÉS VATIKÁNI ÚTJÁRÓL

DÉVÉNYI SÁNDOR • TÖRTÉNELMI KÖZTEREK MEGÚJÍTÁSA

TÓTH MÁRTON YTTERJÄRNAI FELVÉTELEI

SÁROS LÁSZLÓ • VÁC, SZÁLLODA, PÁLYÁZATI TERV

a lap ára **750 Ft**

